

Diplomová práce

Tvorba výtvarného programu v přípravném období v 1. ročníku základní školy.

Studijní program:

M7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obor:

Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Autor práce:

Lenka Jakouběová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Johnová, Ph.D.

Katedra primárního vzdělávání

Liberec 2023

Zadání diplomové práce

Tvorba výtvarného programu v přípravném období v 1. ročníku základní školy.

<i>Jméno a příjmení:</i>	Lenka Jakouběová
<i>Osobní číslo:</i>	P18000146
<i>Studijní program:</i>	M7503 Učitelství pro základní školy
<i>Studijní obor:</i>	Učitelství pro 1. stupeň základní školy
<i>Zadávací katedra:</i>	Katedra primárního vzdělávání
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Cíl: Sestavení výtvarného programu, který bude zaměřen na rozvoj hrubé a jemné motoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy a ověření tohoto programu.

Požadavky:

- Studium odborné literatury týkající se tématu.
- Sestavení výtvarného programu pro přípravné období 1. ročníku základní školy.
- Realizace programu se žáky 1. ročníku základní školy
- Prezentování výsledků šetření

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

Čeština

Seznam odborné literatury:

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V., 2006. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: Computer Press.

MLČÁKOVÁ, R., 2009. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada.

ROESELVÁ, V., 2003. *Didaktika výtvarné výchovy*. Praha: Pedagogická fakulta UK.

RVP pro základní vzdělávání, Národní pedagogický institut České republiky (dříve Národní ústav pro vzdělávání). *Národní pedagogický institut České republiky (dříve Národní ústav pro vzdělávání)* [online]. Copyright © [cit.12.11.2021]. Dostupné z:

<http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>.

SKUTIL, M., 2011. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál.

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Johnová, Ph.D.

Katedra primárního vzdělávání

Datum zadání práce:

12. listopadu 2021

Předpokládaný termín odevzdání: 1. dubna 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Píček, CSc.
děkan

PhDr. Jana Johnová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 25. listopadu 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má diplomová práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Janě Johnové, Ph.D., za rady, odborné připomínky, vstřícný přístup a čas, který mi věnovala při tvorbě závěrečné práce.

Chtěla bych poděkovat také MgA. Lucrezii Škaloudové Puchmajerové, Ph.D. a PhDr. Haně Valešové, Ph.D. za rady, nápady a odborné připomínky k výtvarné a grafické části práce.

Chtěla bych také poděkovat osloveným učitelkám základní školy, které se zapojily do realizace jednotlivých lekcí výtvarného programu.

Závěrem patří mé velké díky především rodině a přátelům, kteří mě všestranně podporovali nejen při psaní diplomové práce, ale po celou dobu studia na vysoké škole.

Anotace

Diplomová práce *Tvorba výtvarného programu v přípravném období v 1. ročníku základní školy* se zabývá problematikou výtvarné výchovy na 1. stupni a rozvojem grafomotoriky. Cílem této práce je vytvoření výtvarného programu, který bude zaměřen na rozvoj hrubé a jemné motoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy a jeho následné ověření v praxi. Tato práce se skládá se dvou částí, teoretické a praktické.

Teoretická část seznamuje čtenáře se základní problematikou výtvarné výchovy na prvním stupni a s rozvojem grafomotoriky. Charakterizuje základní výtvarné techniky, popisuje význam rozvoje hrubé a jemné motoriky již v předškolním období a věnuje se samotným grafomotorickým cvikům.

Praktickou část tvoří výtvarný program, který je složen z šesti lekcí. Jednotlivé přípravy jsou zde detailně představeny, vysvětleny. Dále jsou prezentovány výsledky šetření při ověřování programu v praxi a jejich vyhodnocení.

Klíčová slova

Výtvarná výchova, výtvarné techniky, kresba, malba, grafomotorika, předškolní věk, přípravné období, jemná motorika, hrubá motorika

Annotation

This diploma thesis titled *Pre-writing period art lesson plan for first year elementary school students* aims at art education at lower elementary schools and specifically development of graphomotorics. The goal of this paper is to design an art program focused on development of gross and fine motor skills in pupils during the preparatory period in the 1st Grade and to investigate and evaluate efficiency of the program in practice.

This work consists of two parts, a theoretical and a practical one. The theoretical part introduces basic issues of art education at lower elementary schools and to development of pupils' graphomotor skills. It characterizes basic art techniques, describes the importance of early development of gross and fine motor skills in the preschool period and introduces particular graphomotor exercises.

The practical part consists of a six-lesson art program. Furthermore, it introduces the lesson plans and explains each of them in detail. This part also includes the results of investigation on the art program efficiency and their evaluation.

Key words

Art education, art techniques, drawing, painting, graphomotor skills, preschool age, preparatory period, fine motor skills, gross motor skills

Obsah

Seznam obrázků	10
Seznam tabulek.....	12
Seznam použitých zkratk a symbolů	13
Úvod.....	14
1. Výtvarná výchova na 1. stupni ZŠ	15
1.1. Vývoj dětské kresby	16
1.2. Výtvarná výchova v RVP ZV	19
1.3. Techniky výtvarné výchovy na 1. stupni ZŠ.....	22
1.4. Vybrané techniky výtvarné výchovy	24
1.4.1. Kresba	25
1.4.2. Malba	28
2. Grafomotorika	31
2.1. Rozvoj grafomotoriky v předškolním věku	32
2.2. Přípravné období na počátku školní docházky.....	33
3. Cíle a výzkumné otázky	39
3.1. Cíle	39
3.2. Výzkumné otázky.....	39
4. Výtvarný program	40
4.1. Popis programu	40
4.2. Metodické listy k programu	42
4.2.1. Příprava na vyučovací hodinu 1	42
4.2.2. Příprava na vyučovací hodinu 2	47
4.2.3. Příprava na vyučovací hodinu 3	52
4.2.4. Příprava na vyučovací hodinu 4	56
4.2.5. Příprava na vyučovací hodinu 5	59

4.2.6. Příprava na vyučovací hodinu 6	64
5. Metodologie.....	67
5.1. Metody	67
5.1.1. Strukturovaný rozhovor	67
5.1.2. Anketa.....	68
5.2. Průběh šetření.....	69
5.3. Charakteristika výzkumných souborů.....	70
6. Ověření programu.....	72
6.1. Výsledky strukturovaného rozhovoru	72
6.2. Výsledky ankety	74
6.2.1. Výsledky šetření dle jednotlivých příprav	74
6.2.2. Komentář k výsledkům jednotlivých příprav	78
6.2.3. Souhrnné výsledky ankety	80
6.3. Diskuze k realizaci	81
Závěr.....	86
Seznam použitých zdrojů	88

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vývoj lidské postavy.....	17
Obrázek 2: Očekávané výstupy výtvarné výchovy.....	21
Obrázek 3: Uvolňovací grafomotorické cviky – dráhy.....	35
Obrázek 4: Jednotážné uvolňovací cviky.....	35
Obrázek 5: Uvolňovací cviky, ze kterých se skládá písmo.....	36
Obrázek 6: Přehled grafomotorických prvků.....	37
Obrázek 7: Návod na skládání velryby.....	44
Obrázek 8: Malování vln, formát A3, 1. ročník.....	45
Obrázek 9: Kreslení toho, co se skrývá pod hladinou, formát A4, 1. ročník	45
Obrázek 10: Ukázky hotových prací „Co to kouká z vody?“, formát A3, 1. ročník.....	46
Obrázek 11: Ukázky přírodních štětců, 1. ročník	50
Obrázek 12: Ověření přírodních štětců, formát čtverec 15 x 15, 1. ročník.....	50
Obrázek 13: Ukázky vzorníků, formát čtverec 15 x 15, 1. ročník	51
Obrázek 14: Ukázka špekového úchopu, 1. ročník	54
Obrázek 15: Ukázka obrazců z luštěnin, 1. ročník	55
Obrázek 16: Ukázka odrazu obrazců v zrcátku, 1. ročník	55
Obrázek 17: Ukázka kresby ovoce krouživým pohybem, formát A4, 1. ročník	58
Obrázek 18: Ukázka hotových prací „Podzimní paleta“, formát A4, 1. ročník	58
Obrázek 19: Návod na skládání větrníku.....	61
Obrázek 20: Ukázka malby stop větru, formát A3, 1. ročník	62
Obrázek 21: Průběh skládání větrníků, formát A4, 1. ročník	62
Obrázek 22: Ukázka hotových prací „Podzim větrník“, formát A3, 1. ročník	63
Obrázek 23: Ukázka obmotávání vln, 1. ročník	66
Obrázek 24: Hotové pavučiny, 1. ročník	66
Obrázek 25: Ukázka anketního lístku pro žáky 1. tříd,,,.....	69

Obrázek 26: Ukázka dalšího využití realizované ve výtvarné výchově.....	83
Obrázek 27: Ukázka dalších využití přiřpsáním slabik.....	84

Seznam tabulek

Tabulka 1: Hodnocení 1. přípravy.....	74
Tabulka 2: Hodnocení 2. přípravy.....	75
Tabulka 3: Hodnocení 3. přípravy.....	76
Tabulka 4: Hodnocení 4. přípravy.....	77
Tabulka 5: Hodnocení 5. přípravy.....	77
Tabulka 6: Hodnocení 6. přípravy.....	78
Tabulka 7: Hodnocení výtvarného programu.....	80

Seznam použitých zkratk a symbolů

apod. – a podobně

č. – číslo

d. – dívky

ch. – chlapci

např. – například

RVP – rámcový vzdělávací program

tzv. – takzvaný

ZŠ – základní škola

ZV – základní vzdělávání

Úvod

V diplomové práci se zabývám tématem hrubé a jemné motoriky a grafomotoriky v předškolním věku a v přípravném období prvního ročníku základní školy. Toto téma jsem si vybrala, protože mě zajímá výtvarná výchova a zároveň jsem si vědoma toho, jak je důležité žáky v první třídě naučit správně psát. Vhodné spojení jsem našla právě v tomto tématu, kde se zabývám upevněním správného úchopu psací potřeby nenásilnou formou v hodinách výtvarné výchovy a celkovým rozvojem hrubé a jemné motoriky.

Teoretická část této diplomové práce má za úkol představit vzdělávací oblast výtvarné výchovy a prvopočátečního psaní. V teoretické části se zabývám několika základními pojmy, které se s tímto tématem pojí. Jsou to například grafomotorika a výtvarná výchova na prvním stupni.

Pro praktickou část jsem si vybrala vytvoření výtvarného programu, který se skládá z šesti příprav na vyučovací hodiny výtvarné výchovy. Kromě samotné tvorby vyučovacích jednotek jde i o jejich aplikaci a ověření v praxi. Je důležité vytvořit hodinu, která by se dětem líbila a současně procvičovala danou problematiku. Vše jsem zjišťovala samotným vyzkoušením aktivit, formou strukturovaných rozhovorů s učiteli a dotazníky a zpětnými reflexemi žáků.

Jak už bylo zmíněno, cílem mé diplomové práce je sestavit výtvarný program, který bude rozvíjet jemnou a hrubou motoriku v přípravném období prvního ročníku základní školy a zároveň ověření tohoto programu v praxi. Věřím, že tato práce bude přínosná pedagogům na prvním stupni základních škol, pedagogům v mateřských školách a v neposlední řadě i rodičům. Je důležité si uvědomit, že rozvoj hrubé a jemné motoriky je dlouhý proces, na kterém je potřeba postupně pracovat jak doma, tak v mateřských školách a následně na základní škole. Chtěla bych, aby si díky této práci všichni uvědomili, že rozvoj hrubé a jemné motoriky je předpokladem pro správné psaní žáka a že toto nezáleží pouze na učiteli prvního stupně, ale také na předškolním vzdělávání a spolupráci s rodinou.

1. Výtvarná výchova na 1. stupni ZŠ

Výtvarná výchova „je obor s dynamicky se rozvíjející teorií, s různými výtvarně výchovnými koncepcemi, s úzkou vazbou na výtvarné umění, s rozsáhlou tematickou sférou, s odlišnými aktivitami a vyjadřovacími prostředky“ (Roeselová, 2003, s. 3). Jako vyučovací předmět zaměřený na kreslení a na další s tím související aktivity je součástí vzdělávání v českém školství téměř od počátku povinné školní docházky.

Podle Roeselové (2003, s. 5-7) výtvarná výchova obsahuje dvě složky – výtvarné vzdělání a výtvarné působení, které se neustále mění. Výtvarný svět odráží veškeré změny ve společnosti. Reaguje na kulturní, civilizační, technologické i politické změny, zobrazuje nová témata. Společně se změnami společnosti se mění také přístup ke vzdělání a požadavky na žáka i učitele. Ve školství se neustále objevují nové metody a experimenty. Na žáky také působí osobnost pedagoga s jeho životními zkušenostmi. Obě složky, výtvarné vzdělání a výtvarné působení, se prolínají a vzájemně se obohacují. Co má výtvarná výchova žáky tedy naučit?

Ve výtvarné výchově si žák má osvojit výtvarné znalosti a dovednosti tak, aby byl schopen pomocí jím zvolených prostředků se výtvarně vyjádřit a něco sdělit. Žák se setkává s výtvarnou kulturou, estetikou a krásou umění, seznamuje se s vyjadřovacími prostředky umění, poznává vlastnosti materiálů. Je schopen volit si výtvarné prostředky podle potřeb svého sdělení, tvořit podle své fantazie, dovede na sebe nechat působit dílo druhého, porozumět mu, vcítit se.

Výchovná úloha výtvarné výchovy spočívá v uvědomování si sama sebe, v umění se vyjádřit a prožívat okolní svět. Různé podněty vyvolávají různé reakce a emoce. Asociace a představy probouzejí tvořivost, fantazii, invenci a prohlubují zážitek a citlivost člověka. Vnitřní prožitek vede k lepšímu soustředění, osobitému postoji a přemýšlení o světě. Ve vztahu ke společnosti není člověk pasivní, povrchní, je naopak přemýšlivý, empatický, tolerantnější. Inteligence člověka nezaručuje jeho míru citlivosti a sounáležitosti.

Máme-li vychovávat následující generace se zodpovědností vůči sobě, společnosti, naší planetě, máme jako učitelé na prvním stupni velkou zodpovědnost.

Didaktický systém obsahu výtvarné výchovy na prvním stupni se zakládá v první řadě na rozvoji výtvarného myšlení, vidění, představivosti a fantazie. Cílem je estetické osvojování přírody, světa věcí a světa člověka prostřednictvím výtvarných prací žáků

a výtvarného umění (Voseček, Poupá, Hellerová, 1976, s. 9). Výchozím pedagogickým požadavkem výtvarně výchovného procesu je snaha o objevování a uvolňování tvořivých schopností. Rozvíjejí se prostřednictvím výtvarných činností z přirozeného, konkrétního, hravého a fantazijního vztahu dětí ke skutečnosti (Voseček, Poupá, Hellerová, 1976, s. 10).

1.1. Vývoj dětské kresby

„Výtvarný projev dává dítěti možnost reagovat na svět, vyjadřovat se v něm, samo se světu zjevovat a posléze pochopit i sebe samo v něm.“ Igor Zhoř.

K prvním výtvarným pokusům patří bezobsažné čmáranice, se kterými se můžeme setkat už u batolat. Když se dítěti podaří uchopit nějaký kreslicí nástroj, začne jím přirozeně celou paží čmárat. Je většinou zaujaté linií, kterou svým tahem zanechává. Protože děti z počátku kreslí celou paží, celým tělem, je pro ně vhodná velká plocha papíru a měkký materiál, který jednoduše zanechává stopu.

Když je dítě starší, okolo dvou let, hledá spojitost čmáranice a vlastní představy. Do čmáranice vkládá obsah, pojmenuje ji. Malý kreslíř vyžaduje větší pozornost a kresbu většinou doprovází slovem. Mezi druhým a třetím rokem se v čmáranicích objevují oválné útvary, svislé a vodorovné čáry a útvary podobné čtverci, trojúhelníku. Dítě se postupně učí vést čáry určité délky určitým směrem. V tomto období již lze lépe rozeznat jednotlivé předměty, osoby. Dítě začíná kreslit tzv. hlavonožce.

Období od třetího roku do šesti až sedmi let je pro dítě charakteristické rozvojem myšlení na základě řeči a získaných zkušeností. Při kresbě se neřídí pravidly vidění, ale zobrazuje to, co ho zajímá, co o předmětech ví, co právě prožívá. Dětská spontánní kresba není tedy zachycení skutečných věcí, ale odrazem představy o věcech. Zobrazuje především postavy a to, s čím se ve svém životě setkává – dům, dopravní prostředky, zvířátka, stromy, květiny, sluníčko, školka, les. Z počátku jsou jednotlivé objekty libovolně rozmístěny po ploše papíru. Později je dítě podle různých souvislostí řadí a kreslí k sobě.

Postupně se tzv. hlavonožec mění v tzv. paňáka. Dokreslováním šatů, dlouhých vlasů, copů, knírů, klobouku, šperků, kabelky dítě naznačuje jeho pohlaví. Podle velikosti postav poznáme jejich důležitost. Děti postavy různě seskupují, nebo je k sobě naklání a tím zobrazují vzájemné vztahy postav a situace. Postupně děti také přikreslují určité předměty, které s dějem souvisí – vodítko, vařečku, injekční stříkačku. Později dítě

dovede vyjádřit i určitý typ postavy – princezna, čert, loupežník, ježibaba a její duševní stav – smích, pláč (Nedvědová, Zatloukalová, 2000, s. 13-19).

Obrázek 1: Vývoj lidské postavy (Vágnerová, 2005)

Potřeba vyjádřit se kresbou je v dětském věku obvyklá. Děti začínají kreslit zhruba stejným způsobem, ve stejné posloupnosti. Vývoj kresby probíhá v určitých etapách (Bednářová, Šmardová, 2011, s. 10-15). V dětských kresbách nalezneme určité společné znaky.

Děti rády zobrazují zvířata, která z počátku zobrazují v horizontální poloze a přenášejí na ně lidské znaky (antropomorfismus). Dalším typickým znakem je transparence (průhlednost). Na obrázku jsou nakreslené předměty a jevy, které není možno vidět – miminko v břiše maminky, pasažéři v autě, obyvatelé v domě, les, ve kterém se skrývají zvířata. U Saint-Exupéryho je to např. slon v hroznýši, beránek v krabici jako obdiv dětské fantazii. Dítě také někdy s oblibou opakuje určitý naučený znak (automatismus) - okny zaplní celé průčelí domu, knoflíky nakreslí po celém kabátu. Dalším častým znakem je pravouhlost (R-princip) - k šikmé střeše je přikreslený komín v pravém úhlu, větve na stromech rostou kolmo ke kmenu. Prostor děti zobrazují různě. Obvykle vymezují vodorovnou čarou naspodu papíru zemi, na kterou kreslí další předměty. Vícepohledovost bývá také typickým znázorněním prostoru – auto je nakresleno současně z boku, shora i zepředu.

Děti nejprve barvou pouze kreslí. Velmi brzy používají barvy k vyplnění plochy. Volba barev je velmi individuální. Některé děti se striktně drží obvyklých barevných představ – slunce je žluté, tráva je zelená, růže je červená. Naopak některé děti barvy

v souladu se vžitou představou nepoužívají – fialový strom, oranžová louka, zelený mrak. Celkově mají děti barvy rády a rády s nimi experimentují.

Kromě malování a kreslení děti s oblibou také modelují z plastelíny, hlíny, z papírové hmoty. Rády se materiálu dotýkají, hnětou ho, tvarují ho rukama. Modelování jim poskytuje hmatové zážitky a dovoluje jim dát jejich představám trojrozměrný tvar.

Zatímco výtvarný projev dětí v předškolním věku je spontánní, výtvarné vyjadřování v období mladšího školního věku se proměňuje. Dítě přechází od ikonografických znaků dětství k objektivnímu pozorování skutečnosti a neumí výtvarně tuto realitu ztvárnit. Dítě se snaží napodobit viděnou skutečnost, ale jeho výtvarný projev je ještě svázán s osvojenými kresebnými znaky a s konkrétními představami. Dítě ztrácí sebedůvěru a zájem o výtvarné aktivity (Roeselová, 2003, s. 9). Spontánní tvorba se ztrácí, děti kreslí opatrně, slabě, nejistě. Postavy bývají nehybné, ve tvářích ubývají individuální rysy. V tomto věku naopak narůstá racionalita, technologická vyspělost, rozhled a estetické cítění, děti mají větší výtvarné zkušenosti. Objevuje se zvýšený zájem o realitu. Oblíbenými tématy jsou náměty z oblasti přírody, sci-fi, vlastní pocity a zážitky. Nejdůležitější v procesu tvorby stále zůstává citová účast dítěte.

Kresba je přirozenou součástí vývoje dítěte – je pro něj hrou, možností něco tvořit, možností vyjádřit se. Většině dětí přináší uspokojení a radost. Kreslení má velký význam pro dovednost psaní. Proto je důležité ho rozvíjet i před nástupem do školy.

V předškolním věku je úroveň jemné motoriky, senzomotoriky a grafomotoriky jedním z důležitých kritérií při posuzování způsobilosti k zahájení školní docházky. „Z psychologického a pedagogického hlediska má kresba velký význam pro vývojovou diagnostiku, diferenciální diagnostiku a diagnostiku osobnosti“ (Bednářová, Šmardová, 2011, s. 6). Kresba je komunikačním prostředkem. Může být také rehabilitačním a terapeutickým nástrojem.

Podle Bednářové, Šmardové (2011, s. 6) dětská kresba může poskytnout mnoho informací, například:

- informace o celkové vývojové úrovni,
- informace o úrovni jemné motoriky a grafomotoriky,
- informace o vizuomotorice (souhře zrakového vnímání s pohybem ruky),
- informace o zrakovém a prostorovém vnímání,

- informace o emocionalitě dítěte,
- informace o postojích a vztazích dítěte.

„Dětská kresba se používá pro posouzení vývojové úrovně dítěte, jeho inteligence. Vycházíme z předpokladu, že se v dané kresbě objevují určité prvky, které jsou typické pro daný vývojový stupeň“ (Bednářová, Šmardová, 2011, s. 6-7). Příkladem může být kresba lidské postavy.

Vývoj dětské kresby bývá srovnáván s vývojem řeči, jelikož čmárání beze smyslu odpovídá nesmyslnému vyslovování hlásek. V obou případech dítě z počátku využívá schémata – věta je pouhé slovo, postava je pouhý kruh. Postupně se kresba i řeč zdokonalují a rozšiřují. Avšak v tomto vývoji mohou být mezi dětmi velké rozdíly.

Podle Bednářové, Šmardové (2011, s. 10) mezi faktory, které ovlivňují vývoj a úroveň dětské kresby patří:

- motorika,
- mentální vyspělost dítěte,
- lateralita,
- pozornost,
- zrakové vnímání,
- schopnost představivosti a reprodukce,
- paměť.

1.2. Výtvarná výchova v RVP ZV

Vzdělávací oblast Umění a kultura je na prvním stupni zastoupena výtvarnou výchovou a hudební výchovou. Vzdelávání v této oblasti přináší umělecké osvojování světa – estetické cítění, tvořivost, vnímavost. V tvořivých činnostech jsou rozvíjeny schopnosti nonverbálního vyjadřování prostřednictvím tónu a zvuku, linie, bodu, tvaru, barvy, gesta, mimiky (MŠMT. 2021, s. 80-88. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/>).

Výtvarná výchova vychází vstříc potřebám společnosti – situace ve společnosti se odráží ve výchově. Výtvarná výchova může být prospěšná jako nástroj výchovy lidských hodnot. Školní vzdělávání je založeno zejména na rozvoji jedné hemisféry – znalosti a dovednosti. Oproti tomu výtvarná výchova činnost obou hemisfér vyvažuje. Zvýrazňuje emotivitu, která je ve školním vzdělávání opomíjena.

V etapě základního vzdělávání je výtvarná výchova postavena na tvůrčích činnostech – tvorbě, vnímání a interpretaci. Tyto činnosti umožňují rozvíjet a uplatnit vlastní vnímání, cítění, myšlení, prožívání, představivost, fantazii, intuici a invenci (MŠMT. 2021, s. 85-86. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/>).

Obsah výtvarné výchovy v prvním ročníku chápeme jako strukturovaný celek, který tvoří tři hlavní oblasti, jejich vzájemné vztahy a proporce. Patří sem výtvarné osvojování skutečnosti – svět, který dítě obklopuje – tvary, barvy, objemy, materiály, rozvoj citlivosti, fantazie, představivosti. Druhou oblastí je hra, experiment, dekorativní činnosti, modelování a prostorové vytváření. Třetí oblast tvoří vnímání a hodnocení výtvarných děl (Voseček, Poupa, Hellerová, 1976, s. 20).

Na prvním stupni základní školy by se žáci ve výtvarné výchově měli věnovat rozvíjení smyslové citlivosti, uplatňování subjektivity a ověřování komunikačních účinků. Dále podrobněji rozepsáno podle rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání. Navržený výtvarný program naplňuje očekávané výstupy prvního období, které je blíže popsáno na následujícím obrázku č. 2.

5.7.2 VÝTVARNÁ VÝCHOVA

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru

1. stupeň

Očekávané výstupy – 1. období	
žák	
<i>VV-3-1-01</i>	<i>rozpoznává linie, tvary, objemy, barvy, objekty; porovnává je a třídí na základě zkušeností, vjemů, zážitků a představ</i>
<i>VV-3-1-02</i>	<i>v tvorbě projevuje své vlastní zkušenosti; uplatňuje při tom v plošném i prostorovém uspořádání linie, tvary, objemy, barvy, objekty a další prvky a jejich kombinace</i>
<i>VV-3-1-03</i>	<i>vnímá události různými smysly a vizuálně je vyjadřuje</i>
<i>VV-3-1-04</i>	<i>interpretuje podle svých schopností různá vizuálně obrazná vyjádření; odlišné interpretace porovnává se svou dosavadní zkušeností</i>
<i>VV-3-1-05</i>	<i>na základě vlastní zkušenosti nalézá a do komunikace zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil</i>
Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:	
žák	
<i>VV-3-1-01p až VV-3-1-05p</i>	<i>zvládá základní dovednosti pro vlastní tvorbu</i>
<i>VV-3-1-01p</i>	<i>rozpoznává a porovnává linie, barvy, tvary, objekty ve výsledcích tvorby vlastní, tvorby ostatních i na příkladech z běžného života (s dopomocí učitele)</i>
<i>VV-3-1-02p, VV-3-1-04p</i>	<i>uplatňuje vlastní zkušenosti, prožitky a fantazii při tvůrčích činnostech, je schopen výsledky své činnosti sdělit svým spolužákům</i>
Očekávané výstupy – 2. období	
žák	
<i>VV-5-1-01</i>	<i>při vlastních tvůrčích činnostech užívá prvky vizuálně obrazného vyjádření; porovnává je na základě vztahů</i>
<i>VV-5-1-02</i>	<i>při tvorbě vizuálně obrazných vyjádření se zaměřuje na projevení vlastních zkušeností</i>
<i>VV-5-1-03</i>	<i>nalézá vhodné prostředky pro vizuálně obrazná vyjádření vzniklá na základě vztahu zrakového vnímání k vnímání dalšími smysly; uplatňuje je v plošné, objemové i prostorové tvorbě</i>
<i>VV-5-1-04</i>	<i>osobitost svého vnímání uplatňuje v přístupu k realitě, k tvorbě a interpretaci vizuálně obrazného vyjádření; pro vyjádření nových i neobvyklých pocitů a prožitků svobodně volí a kombinuje prostředky</i>
<i>VV-5-1-05</i>	<i>porovnává různé interpretace vizuálně obrazného vyjádření a přistupuje k nim jako ke zdroji inspirace</i>
<i>VV-5-1-06</i>	<i>nalézá a do komunikace zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil</i>
Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:	
žák	
<i>VV-5-1-01p až VV-5-1-06p</i>	<i>uplatňuje základní dovednosti pro vlastní tvorbu, realizuje svůj tvůrčí záměr</i>
<i>VV-5-1-01p</i>	<i>rozlišuje, porovnává, třídí a linie, barvy, tvary, objekty, rozpoznává jejich základní vlastnosti a vztahy (kontrasty – velikost, barevný kontrast), uplatňuje je podle svých schopností při vlastní tvorbě, při vnímání tvorby ostatních i umělecké produkce i na příkladech z běžného života (s dopomocí učitele)</i>
<i>VV-5-1-02p, VV-5-1-03p</i>	<i>při tvorbě vychází ze svých zrakových, hmatových i sluchových vjemů, vlastních prožitků, zkušeností a fantazie</i>
<i>VV-5-1-05p</i>	<i>vyjádří (slovně, mimoslovně, graficky) pocit z vnímání tvůrčí činnosti vlastní, ostatních i uměleckého díla</i>

Obrázek 2: Očekávané výstupy výtvarné výchovy (MŠMT. 2021, s. 85. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/>).

1.3. Techniky výtvarné výchovy na 1. stupni ZŠ

„Výtvarná technika je výrazový prostředek, který podporuje sdělnost, tj. výrazové vyznění námětu, celého díla, nebo řešení výtvarného problému“ (Roeselová, 2003, s. 20). Cílem výtvarné výchovy je naučit žáky všech věkových kategorií různým výtvarným technikám a později také dějinám výtvarného umění. Nyní se zaměříme na techniky výtvarné výchovy, se kterými se můžeme na prvním stupni setkat.

V prvním ročníku byly dříve hlavními technikami kresba tužkou, pastelkami a akvarel. Tyto materiály jsou však pro daný školní věk nevhodné, protože výrazově ochuzují výtvarný projev, zužují estetickou působivost. Práce s nimi také nepříznivě ovlivňuje vývin kloubů ruky. Nástroje s tenkou stopou, jako jsou pastelky, nebo tužky jsou vhodnější až do vyšších ročníků.

Vhodnější pro začátek je nástroj s širokou stopou, který žákovi lépe umožní vybarvování větší plochy. Například voskovky, suché nebo mastné pastely, kulatý štětec nebo dřívko, trojhranná silná obyčejná tužka nebo pastelka. Z malířských technik a materiálů jsou nejvhodnější temperové barvy a vodové barvy. Velmi dobrým materiálem je silný balicí papír, který je většího rozměru a umožní žákům provést větší rozmach rukou, malovat ve stoje, nebo některé náměty řešit skupinovou prací (Voseček, Poupá, Hellerová, 1976, s. 40).

K modelování je vhodná sochařská hlína, modurit, modelína, samotvrdnoucí hmota, fimo hmota apod. K vyhledávaným materiálům patří přírodniny, např. kamínky, klacíky, listy, květy a plody různých rostlin a stromů. Oblíbený je také materiál určený k recyklaci, protože je levný a snadno dostupný. Sem patří např. ruličky od toaletního papíru nebo papírových utěrek, plata od vajec, bublinkové folie, papírové krabičky, klubíčka vlny apod. Často používaným materiálem jsou vedle barevných papírů také staré noviny nebo časopisy, kalendáře a plakáty, které se hodí např. pro tvorbu koláží. Tento výčet materiálů ale rozhodně není úplný.

Na prvním stupni se žák setkává s několika výtvarnými technikami. Většinou je to kresba, malba a grafika. Dále někdy prostorová a plastická tvorba, tisk a ostatní. Záleží na učitelích, jaké výtvarné techniky pro žáky zvolí. Učitel by měl být tím, kdo hledá nové techniky a materiály a posouvá tvorbu žáků. Klasické techniky kresby a malby je nutné znát, ale nezůstat pouze u nich. Je vhodné techniky vybírat pestře, obměňovat je, střídát,

a stále zařazovat něco nového. Žáci rádi experimentují a zkusí něco neznámého, zábavného. Výtvarná výchova je ideální příležitostí to dětem umožnit.

Nyní se můžeme podívat na dělení výtvarných technik podle několika odborníků.

Dělení dle Roeselové (1996, s. 7-8):

Kresba

Technika suchou stopou (kresba tužkou, rudkou, uhlem)

Malba

Malba mokrou stopou (perokresba, kresba dřívkem, štětcem, fixy)

Grafika

Přípravné techniky (gumotisk, rytá kresba, odkrývací technika voskového podkladu, kreslený monotyp nebo protisk, otisky)

Techniky tisku z výšky (tisk z koláže, šablon, papírořez, sádroryt, linoryt)

Techniky tisku z hloubky (papíroryt, suchá jehla)

Techniky tisku z plochy (monotyp, sítotisk)

Grafické soudobé techniky (xeroxová grafika, počítačová grafika)

Plastická a prostorová tvorba

Modelování v sochařském pojetí (sádra, sochařská hlína)

Skulptivní pojetí modelování

Keramické pojetí modelování

Tvarování materiálu (papír a jiné plošné materiály)

Konstruování z daných prvků (stavebnicové prvky, průmyslové odpady, přírodní prvky)

Soudobé výtvarné postupy

Neklasické techniky

Objevování a akční tvorba

Dělení podle Nedvědové, Zatloukalové (2000, s. 5-9):

Kresba

Technika kresby tužkou, pastelkou, uhlím, rudkou, pastelem, fixy, perem, štětcem, netradičními nástroji

Grafika

Technika tisku z výšky, hloubky, rytiny, lepty, tisky z plochy, seriografie

Klasické techniky tiskou (linoryt, dřevořez, suchá jehla)

Alternativní grafické techniky tisku z výšky (otisky, tisky, sádroryt, plastelinoryt, tisk z kovové nebo polystyrenové matrice)

Alternativní grafické techniky (frotáž, monotyp, protisk, gumotisk, rezerváž zmizíkem, xerografie a další)

Malba

Klasické malířské techniky (olej, enkaustika, mozaika, freska, sgrafito)

Techniky vhodné pro děti (akvarel, kvaš, tempera)

Výtvarné práce v materiálu

Asambláž, modelování, keramika, sádra, těsta, jíl, písek

1.4. Vybrané techniky výtvarné výchovy

Volba výtvarné techniky vyplývá z uvědomění si potřeby, kterou v sobě nese námět. Zda-li se jedná o pohyb, popis, detail apod. Výtvarná technika je výrazový prostředek. Učitel se také snaží žákům co nejvíce rozšířit a obohatit rejstřík vyjadřovacích prostředků (Roeselová, 2002, s. 20). Je vhodné techniky obměňovat, různě je kombinovat, využívat netradiční techniky i nástroje. Úkolem učitele je udělat hodiny výtvarné výchovy zajímavými, zábavnými s možností experimentovat a stále se rozvíjet. Učitel by měl dát žákům určitou volnost, možnost volby. Nejdříve je ale nutné děti dané techniky dobře naučit, aby si potom mohly samy zvolit, která technika jim vyhovuje a která je vhodná pro ztvárnění daného námětu. Nyní se budeme zabývat kresbou a malbou, se kterými se setkáme nejčastěji.

1.4.1. Kresba

Již Michelangelo řekl, že kresba je základem malířství, je také nejjednodušším výtvarným zobrazením skutečnosti. Je zároveň jedním z nejstarších výtvarných projevů člověka. Prošla dlouhým vývojem od pravěkých kreseb a rytin až po její současné pojetí. Podle Hejného (1990, s. 7) je kresba základem veškerého výtvarného tvoření, každé výtvarné činnosti. Bývá většinou jednobarevná a převádí trojrozměrný svět do dvojrozměrné plochy.

Kresbou rozumíme zobrazení na ploše pomocí linií a jiných kresebných stop, kterými mohou být různé body, rozpité, rozmazané nebo ryté linie, kaňky, vlnovky apod. Kresebný účinek umocňují nepokreslené plochy i barva a struktura podkladu, na kterém je kresba provedena. Jednou z podmínek úspěšné kresby je správné držení kresebného nástroje. Je potřeba mít uvolněnou ruku, kterou můžeme před prací rozcvičit krouživými pohyby. Při kresbě vychází pohyb ruky z ramenního kloubu, loket a zápěstí jsou uvolněné, předloktí leží na podložce. Ruku lehce podpíráme malíčkem nebo hranou dlaně (Nedvědová, Zatloukalová, 2000, s. 23-24).

Podle Škaloudové Puchmajerové (2021, s. 6) se setkáme se s několika základními druhy kreseb:

- čmáranice,
- grifonáž,
- náčrt,
- skica,
- studie,
- přípravná kresba,
- karton,
- kresba – obraz.

Základními vyjadřovacími prostředky kresby jsou bod, linie a plocha. Pro správnou techniku kresby klademe velký důraz na správné držení nástroje. Důležitý je také pohyb ruky, jak již bylo zmíněno výše. Pohyb vychází z ramenního kloubu, loket i zápěstí jsou uvolněné, předloktí neleží podložce, opírá se pouze malíček nebo hrana dlaně. Kreslicí nástroj držíme lehce, dál od kreslicího hrotu. Přítlakem nebo nadlehčením a sklonem nástroje určujeme sílu a tvar kreslené stopy.

Máme několik druhů kresebných technik suchou stopou, což je technika, která zanechává stopy pigmentu:

Kresba tužkou

Má širokou škálu záznamu od skic, informačních kreseb až po studijní kresby. Nejběžnějším nástrojem je tužka, která se rozlišuje podle tvrdosti. Pro výtvarnou tvorbu jsou vhodné měkké tuhy (6B – 8B). Grafitová tuha je zasazena ve dřevě nebo krejonu. Oblíbené jsou barevné tužky, pastelky. Pro děti jsou vhodné barevné tužky, pastelky s měkkým jádrem, aby při kresbě nemusely tolik tlačit. Pro výtvarnou tvorbu jsou vhodnější silnější tuhy, například progressa anebo silné trojhranné pastelky.

Kresba uhlem

Uhel se zařazuje mezi materiály se širokou stopou, užívá se na pauzování skic a je vhodný ke kombinaci s jinými technikami. Uhlem je vhodnější kreslit na větší formát, nehodí se k detailní kresbě. Uhel může být přírodní nebo umělý. Rozlišujeme různé šířky a měkkosti uhlí. Na papíře zanechává měkkou, sytě černou, sametovou stopu, která je citlivá na přítlak ruky. Dáváme si pozor na správné držení, pouze ve dvou prstech, uhel směřuje do dlaně. Uhel je nutno vždy zafixovat fixativem.

Kresba rudkou

Rudka je přírodní želatinová hlinka hnědých až červenohnědých tónů, kombinuje se s uhlem, perokresbou, lavírováním, kolorováním. Zanechává méně prašnou stopu než uhlí. Dá se rozmývat vodou s klovatinou, této technice se říká lavírování. Rudka je vhodná pro větší formáty a je nutno ji vždy zafixovat.

Kresba pastelem, křídou

Je určena především k barevné kresbě a kresbě na barevný papír. Jsou suché pastely (prašné křídly), polomastné (tvrdé pastely), olejové pastely, voskové pastely (voskovky) a rozmývatelné voskové pastely. Suché pastely jsou křehké a snadno se roztírají, proto je potřeba hotovou práci zafixovat. Polomastné pastely jsou mastné, neroztírají se. Olejové pastely vytvářejí strukturu vrstvením na sebe. Kresba rozmývatelným voskovým pastelem připomíná akvarel. Děti používají nejčastěji voskovky, dobře kloužou po ploše a není potřeba velký přítlak a dělají širší výraznou stopu. Používají se i v mateřských školách.

Mezi kresebné techniky mokrou stopou patří techniky, které využívají nástroje a barvy:

Kresba tuší – perokresba

Pro perokresbu jsou nejvhodnější měkká pera, která dobře reagují na přítlak ruky. Stopu zanechávají podle velikosti hrotu. Nepředkresluje se tužkou, protože dítě pak ztrácí odvahu kreslit bez ní. Perokresbou vyniká kontrast linií a tmavších a světlejších ploch, které se odráží v prokreslení detailů, členitých materiálů, objemů, dekorativních motivů. Kresba tuší bývá nahrazována kresbou tenkým černým fixem.

Kresba dřívkem, brčkem, klacíkem, špejlí

Jedná se o netradiční nástroje, které vytváří různě silné stopy. Na rozdíl od pera neobsahují zásobu barvy, proto jejich stopa postupně slábne. Jsou vhodné pro mladší žáky i děti v mateřských školách.

Kresba štětcem

Má lineární charakter, reaguje na odlehčení a zesílení tahu. Štětce se liší tvarem hustotou vláken a velikostí a kvalitou vlasu. Ke kresbě používáme kulaté i ploché štětce. Jeho nastavením k ploše, napojením barvou a přítlakem dosáhneme rozmanitých šířek, stopy i tvarů. Kresba štětcem vyžaduje rychlost.

Kresba fixy

Děti je mají rády pro jejich příbuznost s tužkou. Špatně se míchají. Nejsou vhodné pro tvorbu velkých ploch, spíše pro lineární kresbu. Zanechávají linku beze stopy po odlehčení a přítlaku, proto málo odrážejí výtvarný rukopis a nejsou tolik vhodným výtvarným materiálem (Roeselová, 1996, s. 40-53).

Můžeme se také setkat s několika netradičními kresebnými technikami, jako jsou například: kresba dřívky, špejlí, brčkem, klacíky, zapouštění, kresba bičem, rozfoukávání tuše, nit'ová kresba, kresba zmizíkem, stříkaná kresba nebo kresba mýdlem na sklo, kresba injekční stříkačkou (Škaloudová Puchmajerová, Valešová, 2008, s. 24). Všechny tyto techniky jsou vhodné pro první stupeň základní školy. Nejběžnějším podkladem pro kresbu je papír různých druhů, barev a kvality (Zatloukalová, Nedvědová, 2000, s. 31). Zajímavé je také zkoumání stop, které zanechaly různé nástroje, které nejsou primárně určeny k výtvarné tvorbě, například linie kol od auta, otisky vidličky, kartáčku apod.

Jak již bylo výše zmíněno, kresba je jednou ze základních výtvarných technik a je zároveň jednou z nejlépejších. Je pro děti první technikou, se kterou se setkají, a proto ji i nejvíce ovládají. Z tohoto důvodu jsem techniku kresby ve svém výtvarném programu také několikrát využila.

Protože je tato technika známá, není potřeba ji žákům zdlouhavě vysvětlovat a představovat a žáky kreslení baví. Také se při ní dá jednoduše nacvičit správný úchop psací potřeby, na který se ve svém programu zaměřuji. Zároveň není tato technika pouze obyčejná, všední kresba tužkou nebo pastelkami. K ozvláštění se dá využít právě několika netradičních kresebných technik, jak bylo zmíněno výše. Technika tradiční i netradiční kresby se mi v mých hodinách osvědčila. Žáci základní techniku kresby znají a k této důvěrné znalosti se přidává něco nového.

1.4.2. Malba

Oblast malířství má nejvíce druhů a technik ze všech výtvarných umění. Zaměříme se tedy nyní na techniku malby. Malíř se vyjadřuje barvou v ploše, hlavním vyjadřovacím prostředkem malby je barva. Barvy můžeme rozdělit do různých skupin, například barvy primární, barvy sekundární, barvy doplňkové, barvy studené, barvy teplé, barvy pestré, a další. Na začátku je vhodné seznámit žáky s barevným kruhem, podle kterého můžeme jednotlivým barvám přiřadit jejich příbuzné barvy a barvy kontrastní. Základem barev používaných k malbě jsou pigmenty smíchané s pojivem. Pro využití ve škole je dobré experimentování s barvami, jejich mísení a míchání různých odstínů. Malbu dělíme na volnou a užitou.

Malířské techniky můžeme rozdělit na suché a mokré. Při malbě suchými materiály (pastelkami, křídovým, voskovým a olejovým pastelem) s nimi pracujeme přímo, bez namáčení do tekutiny. Oproti tomu při malbě mokrémi materiály (akvarelem, kvašem, temperou, olejem) na podklad nanášíme barvy zředěné tekutinou (vodou, terpentýnem, nitroředidlem) (Nedvědová, Zatloukalová, 2000, s. 105).

Malba se v dětském výtvarném projevu objevuje, podobně jako kresba, v několika různých podobách. Pomocí barevnosti dítě vyjadřuje své emoce.

Mezi jednotlivé druhy malířských technik s mokřými materiály patří:

Akvarel

Akvarel je malba vodovými barvami, které jsou vyrobeny z čistých pigmentů, které se pojí s klovatinou nebo glycerínem a ředí se vodou. Používají se také anilinové barvy, které obsahují více pigmentů. Mžeme využít také akvarelové pastelky rozmývatelné vodou. Na akvarel používáme kulaté štětce. Tato technika vyžaduje rychlost při práci. Barvy jsou průhledné, neobsahují bílou. Tu nahrazuje bílý podklad papíru. Tato technika může mít mokřý základ nebo suchý podklad. Barvy se na mokřém papíru rozpíjejí a mísí se mezi sebou. Na suchém podkladu klademe barvy blízko k sobě a vznikne tak spíše kolorovaná kresba.

Kvaš

Kvaš je malířská technika na rozhraní akvarelu a tempery. Kvašové barvy jsou ředitelné vodou a připravují se z práškových pigmentů a pojidel, např. klovatiny. Na kvaš používáme kulaté štětce. Pro tvorbu na základní škole stačí sada vodových barev, která se smíchá s bělobou. Tím jsou vrstvy barev neprůhledné a malba tak získá matný a světlý vzhled. Při tvorbě postupujeme od tmavších barev k světlejším.

Tempera

Temperové barvy jsou ředitelné vodou, mají velkou krycí schopnost, lehce splývají ze štětce a rychle schnou. Dobře se míchají, vznikají tak různé barevné odstíny. Na malbu temperou používáme ploché štětce. Základem malby temperou je vrstvení barevných ploch na podklad. Nejvhodnějšími podklady jsou mírně savé bílé papíry, lepenka, karton, překližka nebo papíry přírodních tónů. Pro mladší žáky jsou lepší tónované podklady, protože většinou nezaplňují barvami celou plochu. Je vhodné, aby měli žáci palety na míchání barev.

Olejomalba

Na olejomalbu se používají olejové pigmenty, jejichž pojidlem je olej a ředidlem terpentýn. Olejové barvy umožňují malbu ve slabých průsvitných vrstvách. Mají velkou krycí schopnost, pomalu schnou. Dá se s nimi malovat na různé podklady, např. na plátno, dřevo, lepenku.

Enkaustika

Při enkaustice je pojídlem pigmentu vosk nebo parafín. Barvy se zahřívají a nanášejí se za horka. Tyto voskové barvy jsou průsvitné a lesklé. K zahřívání barev ve škole můžeme použít žehličku.

Setkáváme se také s mnoha druhy netradičních malířských technik. Mezi ně patří například malba vaječnou temperou, malba škrobem s potravinovými barvami, malba medovými barvami, malba máslem, malba nití. Dále mramorování, malba na sklo, malba na polystyren apod. Velmi oblíbená u dětí je malba prstovými barvami, malba na textil textilními barvami, malba barvami na sklo nebo porcelán.

Při vyučování je vhodné opět zařazování her s malířskými materiály a nástroji. Žáci se učí pozorovat barevné stopy pastelů při kresbě, jejich roztírání a vrstvení. Seznamují se s hustotou temperových barev, s překrýváním vrstev, rozšiřují si paletu základních barev a získávají základy míchání barev. Pracují s barevnými kontrasty, i s barvami vyváženými. Žáky často upoutá hra s tekoucí barvou, stříkání a lití barvy, rozmývání barev a pokusy s různými velikostmi štětců a stěrek.

Techniku malby považuji za základní výtvarnou techniku. Proto by neměla být, stejně jako kresba, pro žáka první třídy nic nového. Do mých hodin výtvarné výchovy jsem malbu také zařadila. Snažila jsem se využít tradiční i netradiční techniky malby. Technika malby se mi během programu osvědčila a procvičovala jsem díky ní to, co jsem chtěla.

2. Grafomotorika

Klíčovým pojmem diplomové práce je grafomotorika a její rozvoj. Proto považují za důležité tento pojem nejprve definovat. Pokusím se o to prostřednictvím několika odborníků, kteří se problematikou grafomotoriky zabývají.

Podle Mlčákové (2009, s. 10) je termín grafomotorika, složený z řeckého slova grafó – píši a latinského slova motus – pohyb.

Doležalová (2010, s. 21) ve své knize uvádí, že grafomotoriku nelze chápat jen jako pouhé pohyby ruky při grafických úkonech. Jedná se o činnost mnohem složitější. Grafomotorika je vysvětlována jako soubor senzomotorických činností, které jedinec vykonává při kreslení a psaní.

Podle Dvořáka (2001, s. 74) je grafomotorika specifická motorika, koordinovaná pohybová aktivita při grafických projevech (kreslení, psaní apod.).

Grafomotorika je soubor psychomotorických činností, které jsou vykonávány při psaní a kreslení. Je přitom potřeba vykonávat určité pohyby, jež jsou založeny na koordinaci oka a ruky. Při vývoji grafomotoriky se tato koordinace zdokonaluje a umožňuje dítěti spontánní grafický projev a později psaní (Veselá M., Simonidesová M., 2012. Dostupné z: <http://www.grafomotorika.eu/>).

Dané pohyby ruky jsou ovlivňovány a řízeny psychikou. Proto může být grafomotorika nápomocna při diagnostice psychických stavů, procesů a vlastností, případně při diagnostice poruch a nemocí jedince (Hartl, 2000, s. 182). Grafomotorická činnost se považuje za formu komunikace i výrazový prostředek. Je rozvíjena v souvislosti s ostatními složkami gramotnosti (Doležalová, 2010, s. 12).

Rozvíjejícím prostředkem grafomotoriky je kresba, která je přípravou pro psaní. Je mnoho faktorů, které dětskou kresbu ovlivňují, jak již bylo zmíněno výše. Grafomotorický projev vychází z motoriky celého těla. Soustřeďuje se zejména k pohybům paže, ruky a nakonec prstů.

Následující podkapitoly se zabývají rozvojem grafomotoriky v předškolním věku a přípravným obdobím na počátku školní docházky.

2.1. Rozvoj grafomotoriky v předškolním věku

Významný rozvoj dítěte nejprve probíhá v mateřských školách a následně v podobě základního vzdělávání. Na tento rozvoj v mateřských školách je kladen čím dál větší důraz. Od roku 2017 byla potvrzena povinnost pro pětileté děti navštěvovat mateřskou školu poslední rok před zahájením povinné školní docházky. Předpokládá se tak plynulejší a méně obtížný přechod z předškolního ke školnímu vzdělávání.

V předškolním věku probíhá zrání organismu rychle. Proto je vhodné právě v tomto období zařazovat cílené činnosti na rozvoj specifických schopností ke kreslení a psaní. Tyto činnosti usnadňují dětem budoucí psaní. Kreslení a psaní toho má mnoho společného (Doležalová, 2010, s. 22-23).

Před nástupem povinné školní docházky by již měly být grafomotorické aktivity vykonávány, pohyby zápěstí by měly být v souhře s jemnými pohyby prstů, i když zatím nepřesně. V tomto období se vytváří koordinace jemných pohybů ruky (Pavelová, 2009, s. 29). Rozvoj grafomotoriky je stejně jako jazyková příprava dlouhý proces. Není tedy možné soustředit se na něj pouze v jediném roce před nástupem do první třídy. Grafomotorice by se měla věnovat pozornost již od tří let, protože v té době začíná dítě s kresbou. Příznivé je, že v této době většina dětí zahajuje nástup do mateřských škol.

Cílenému rozvoji grafomotoriky před nástupem do mateřských škol předchází její přirozený rozvoj v rodině. Z novorozence je během chvilky batole, které se zdokonaluje v pohybu a dělá první krůčky. Postupně manipuluje s hračkami a obvykle kolem druhého roku zkouší brát psací potřeby. Jeho úchop není zatím koordinován, může být jakýkoliv. Mezi druhým a třetím rokem se úchop mění, k čemuž mohou přispívat dospělí, zejména rodiče. Dítě psací potřebu již podkládá a prsty přidržuje (Bednářová, Šmardová, 2011, s. 10-14).

Grafomotorika se u předškolního dítěte rozvíjí v závislosti na mnoha psychomotorických funkcích. Ovlivňuje ji mentální vyspělost dítěte, zrakové a prostorové vnímání, lateralita, paměť a pozornost. Velký význam má také úroveň jemné a hrubé motoriky, kde je podstatná zejména koordinace motoriky se smyslovým vnímáním – koordinace ruky a oka (Doležalová, 2010, s. 2; Bednářová, Šmardová, 2010, s. 13).

Grafomotorika limituje technickou kvalitu projevu dítěte. U každého dítěte se vyvíjí individuálně. U stejně starých dětí se objevují většinou stejné znaky kreseb

(Veselá M., Simonidesová M., 2012. Dostupné z: <http://www.grafomotorika.eu/>). U kreslení musíme postupovat postupně, od nejjednodušších prvků po složitější. Je třeba, aby si dítě pohyby zautomatizovalo, zvýšilo svou grafomotorickou obratnost a zažilo pocit úspěchu. Dítě je potřeba v kreslení povzbuzovat a oceňovat i drobné dílčí úspěchy (Bednářová, Šmardová, 2011, s. 42-43).

2.2. Přípravné období na počátku školní docházky

Podle Plevové (2006, s. 27) označujeme dítě mladšího školního věku jako dobu od 6 až 7 let (kdy dítě vstupuje do školy), do 11 až 12 let, kdy začínají první známky pohlavního dospívání i s průvodními psychickými projevy. Místo hry se začíná dostávat do popředí učební činnost. Hrubá a jemná motorika se zdokonaluje, pohyby jsou plynulejší.

Předpokladem úspěšného osvojení psaní je vytvoření správného špetkového úchopu a zároveň určitá úroveň grafomotoriky. Základní pohyby při kreslení a psaní jsou pohyby velkých kloubů, které vycházejí z hrubé motoriky.

Grafomotorické schopnosti dítěte ve školním věku výrazně ovlivní psaní. Pokud je grafomotorika méně rozvinutá, může mít dítě s výukou psaní jednotlivých písmen potíže. Tvary písmen jsou nepřesné, písmo je neúhledné, čímž se snižuje se jeho čitelnost. Grafomotorická neobratnost se často odráží do tempa psaní (tempo je sníženo). Samotný akt psaní odčerpává mnoho pozornosti, která poté nezbyvá na obsah psaného a tím se zvyšuje chybovost (Bednářová, Šmardová, 2010, s. 13).

Oslabení jemné motoriky a grafomotoriky může mít u dítěte školního věku tyto následky:

- obtížné osvojování tvarů písmen,
- neplynulost tahů při psaní,
- zvýšený tlak na podložku,
- kolísání velikosti a sklonu písma,
- sníženou úpravu písemného projevu, až nečitelnost,
- pomalé tempo psaní,
- zvýšenou chybovost,
- potíže při samostatném učení z vlastních zápisů (Bednářová, Šmardová, 2010, s. 13).

S cíleným nácvikem psaní se začíná v šesti letech, tedy v 1. roce povinné školní docházky. Příprava na něj probíhá již v předškolním období, jak bylo zmíněno výše. K rozvoji grafomotoriky pomáhají uvolňovací grafomotorické cviky, při kterých jsou současně rozvíjeny i jiné dovednosti. Je nutné respektovat individuální zvláštnosti dítěte.

Grafomotoriku dítěte je potřeba rozvíjet postupně. Provádíme z počátku pouze krátkodobé úkony. Začínáme rozvojem hrubé motoriky, seznamováním s grafickými prostředky a materiály. Následně se věnujeme rozvoji grafomotoriky, který je zaměřený na podporu jemné motoriky a psychických funkcí. Důležité je postupovat od jednodušších tvarů ke složitějším. Pedagog by měl žáky motivovat a střídat rozmanitá grafomotorická cvičení. Děti od začátku vedeme k dodržování hygienických pravidel a pracovních návyků při psaní.

Shrnutí podmínek úspěšného rozvoje grafomotoriky:

- přiměřenost aktivity (obsahem, tématem, provedením),
- postupně zvyšovaná náročnost činností,
- vzbuzení zájmu a tvořivosti (hrou, tématem pohádky),
- začlenění grafomotorických činností do komplexnější situace,
- povzbuzování a kladné hodnocení,
- podnětné a pozitivní psychosociální klima (Doležalová, 2010, s. 24-26).

Nezbytnou součástí přípravného období jsou již zmíněná grafomotorická cvičení. Jemná motorika úzce souvisí s rozvojem řeči, proto je vhodné propojovat grafomotorická cvičení s říkadly, čehož často využívá logopedie. Napomáhá se tak rozvoji i správnému rytmu psaní. Cílem grafomotorických cviků je rozvíjet smyslové vnímání, zrakové a pohybové schopnosti, paměť a představivost, pozornost a soustředění. Během těchto cvičení dochází k uvolnění paže, předloktí, zápěstí a záprstí.

Pro toto období je také důležitý nácvik správného sezení, schopnosti soustředěné cílené koncentrace, věnování se konkrétní činnosti na určitém místě, správného držení psací potřeby, umístění sešitu na lavici a orientace se v ploše i prostoru.

Doporučuje se provádět pohybová cvičení ruky. Jde o souhrn cviků celé ruky, aby se uvolnil ramenní kloub, loketní kloub a prsty. Jedná se například o kreslení čar ve vzduchu, ve vodorovné a šikmé poloze (vlny), kreslení čar krouživým pohybem (ovál)

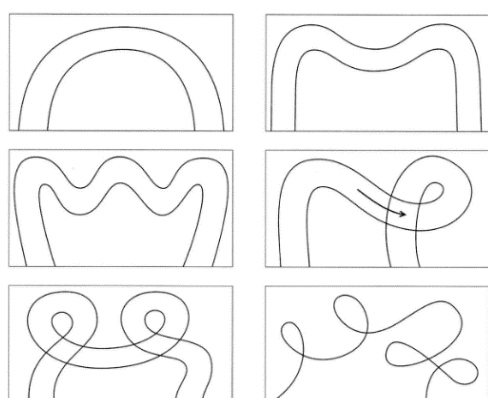
a směrem zleva doprava (utírání talíře) (Národní pedagogický institut ČR. Dostupné z: <https://wiki.rvp.cz/>).

V tomto období je vhodné také posilování svalů prstů. K tomu můžeme využít modelování z plastelíny, hlíny, moduritu nebo hru na hudební nástroj. Díky tomu se svaly na prstech posílí a získají potřebnou obratnost.

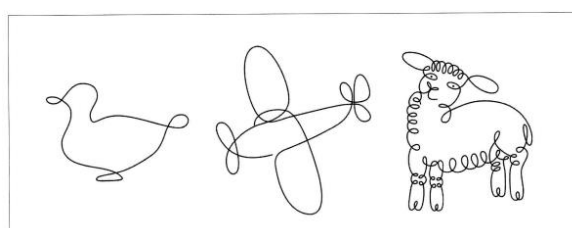
Cviky je potřeba opakovat vícekrát za sebou a rovnoměrnou rychlostí, uvolnění ruky se dostaví jako důsledek zmechanizovaného pohybu. Doporučuje se cvičit v kratších časových intervalech, systematicky a intenzivně (Pavelová, 2009, s. 20-21).

Cílem grafomotorických cvičení je vytvoření předpokladů pro nácvik psaní. Pravidelná grafomotorická cvičení doporučují Bednářová a Šmardová (2011, s. 58) zařazovat okolo pěti let věku dítěte. Grafomotorické cvičení musí být vhodné motivované, aby dítě zaujalo, a přiměřeně dlouhé. Jako optimální se jeví 5-7 minut.

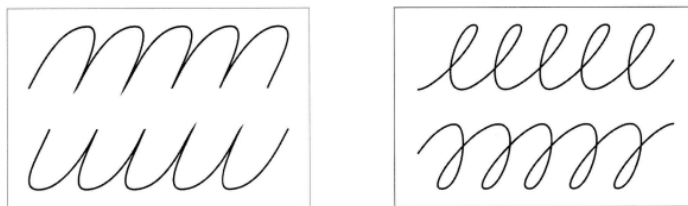
Nejdříve je vhodné začít s uvolňovacími a rozvířovacími grafomotorickými cviky. Bednářová a Šmardová (2011, s. 58) je dělí do tří skupin podle obtížnosti. První skupinou jsou cviky, které nazýváme „závodní dráhy“. Dítě má za úkol vést linku danou dráhou. Tyto dráhy je vhodné nápaditě namotivovat. Postupně jejich obtížnost zvyšujeme – přidáváme záhyby. Další skupinou jsou obtahovací, jednotažné cviky, které jsou náročnější na koordinaci. Třetí skupinu tvoří uvolňovací cviky, ze kterých se skládá písmo.

Obrázek 3: Uvolňovací grafomotorické cviky – dráhy (Bednářová, Šmardová, 2011).

Obrázek 4: Jednotažné uvolňovací cviky (Bednářová, Šmardová, 2011).

Obrázek 5: Uvolňovací cviky, ze kterých se skládá písmo (Bednářová, Šmardová, 2011).

Poté následují grafické, grafomotorické cviky. Při navozování nových prvků nám mohou pomoci podpůrné techniky. Patří mezi ně slovní opora – navedeme dítě, odkud kam má čáru vést. Můžeme přitom využít také říkanky. Další technikou je zrková opora – při vedení čáry dítěti napomůžeme naznačenými body a liniemi. Můžeme využít také hmatovou oporu, např. vymodelování daného tvaru, nebo jeho osahání.

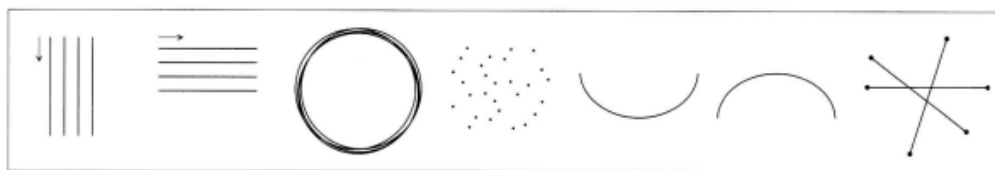
Stejně jako u uvolňovacích a rozcvičovacích cviků postupujeme postupně od nejjednoduššího po složitější. Podle Bednářové a Šmardové dělíme tyto cviky do čtyř skupin podle náročnosti.

První skupina je charakteristická pro tři až čtyř a půl leté děti. Dítě se snaží koordinovaně vést čáru, jejíž směr je předem určen. Patří sem rovné čáry a kruh. Díky těmto prvkům mohou vznikat například výše zmínění hlavonožci. Můžeme sem přiřadit i oblouky, tečky nebo šikmé čáry.

Druhá skupina prvků je typická pro děti ve věku čtyř až pěti a půl let. Pro tyto prvky je třeba větší rozpětí a širší škála koordinovaných pohybů a záměrné udržení vzdálenosti. Patří sem například spirála, šikmé čáry, vlnovka nebo elipsa.

Třetí skupina prvků se týká věkového období pěti až šest a půl let. Pro zvládnutí těchto prvků dítě potřebuje obdobnou koordinaci ruky a rozsah pohybů ve vertikálním i horizontálním směru, stejně jako tomu je při psaní. Řadíme sem horní a dolní smyčky, horní a spodní oblouky s vratným tahem.

Čtvrtou skupinu tvoří elementy písma. Dítě s nimi můžeme seznámit hrou, příběhem, pohádkou. Patří sem šikmá čára, srdcovka, horní a dolní zátrh, horní a dolní klička a prvek písmena a, o (Bednářová, Šmardová, 2011, s. 62-74). Všechny skupiny těchto cviků jsou zobrazeny na následujícím obrázku č. 6.

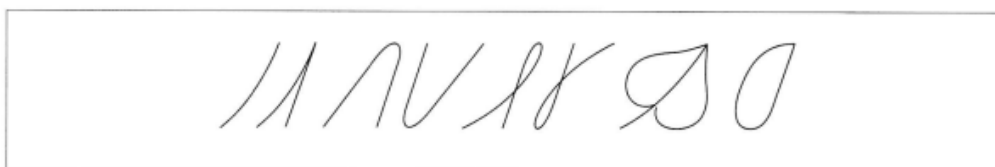
Základní prvky první skupiny

Základní prvky druhé skupiny

Základní prvky třetí skupiny

Základní prvky čtvrté skupiny

Obrázek 6: Přehled grafomotorických prvků (Bednářová, Šmardová, 2011).

Nyní se zaměříme na uvolňovací cviky podle jednotlivých kloubů. Mělo by se postupovat v tomto pořadí, od největších kloubů po nejmenší. Dělení uvolňovacích cviků podle Pavelové (2009, s. 31-32):

Cviky uvolňující ramenní kloub jsou vhodné provádět ve stoje u stolu a na velký A3 formát. Patří sem vodorovné, svislé a šikmé čáry zleva doprava, vlnovky, hadovky, kružnice a ovály.

Cviky, které uvolňují loket je vhodné provádět ve stoje nebo v sedu bez opory lokte, na menší A4 formát. Jedná se o oblouky, šikmé, svislé čáry, ovály, kruhy, vlnovky a kličky.

Cviky uvolňující zápěstí provádíme v sedě u stolu, s mírnou oporou lokte. Cviky se postupně zmenšují. Jsou to například oblouky, přímky, křivky zleva doprava, shora dolů a naopak, kroužky, ovály a kličky.

Cviky na prsty jsou kratší čáry, sklon podle sklonu písma nebo vybarvování. Návuk grafických čar provádíme nejprve seznámením s „cestou čáry“: a to motivací, vyznačením začátku a konce čáry (obrázkem, tiskátkem), předkreslením či říkadlem (Pavelová, 2009, s. 31, 32).

Velký význam mají také aktivity s přírodninami. Vnímání přírodních materiálů přispívá k poznání skutečného světa a k pozitivnímu vztahu k přírodě. Při manipulaci s nimi dítě procvičuje a rozvíjí jemnou motoriku. Při třídění plodin může procvičovat špetkový úchop. Díky manipulaci s přírodninami si žák lépe uvědomí vlastní tělo, konkrétně pohyby prstů, které se učí vědomě ovládat. Tuto dovednost následně žáci využijí při úchopu psací potřeby a při kreslení nebo psaní.

Každá činnost jemné motoriky rozvíjí schopnost spolupráce levé a pravé hemisféry mozku, koordinaci rukou, ruky a oka, rozšiřuje prostorovou orientaci a zdokonaluje představivost a myšlení.

3. Cíle a výzkumné otázky

Pro praktickou část byly vymezeny dva stěžejní cíle, ke kterým byly stanoveny tři výzkumné otázky.

3.1. Cíle

Byly vymezeny dva cíle:

1. Vytvoření výtvarného programu, který bude zaměřen na rozvoj hrubé a jemné motoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy.
2. Ověření výtvarného programu, který je zaměřen na rozvoj hrubé a jemné motoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy.

3.2. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky k cíli č. 2 jsou formulovány tři:

1. Jsou zvolené výtvarné techniky pro věkovou skupinu přiměřené, nebo je potřeba úprava programu?
2. Vedou jednotlivé aktivity v jednotlivých přípravách k naplnění vytyčených cílů v dané přípravě?
3. Které aktivity žáky nejvíce zaujaly, byly nejzajímavější?

4. Výtvarný program

Výtvarný program je zaměřen na rozvoj jemné a hrubé motoriky a grafomotoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy. Prostřednictvím programu by mělo dojít k posílení základních psacích návyků, upevnění správného úchopu psací potřeby. Program je určen pro žáky 1. ročníku základní školy, propojuje výtvarnou výchovu s prvopočátečním psaním. Program je tedy postaven na společném cíli – rozvoji jemné a hrubé motoriky.

4.1. Popis programu

Program je složen z šesti devadesátiminutových lekcí. Níže jsou představena jednotlivá témata výtvarných lekcí a jejich cíle.

Téma č. 1: Co to kouká z vody?

Cíle: Žák pomocí vodových barev a kulatého štětce znázorní vlnovkami hladinu vody, kterou dotvoří podle své fantazie, maluje celou paží ve stoje, čímž uvolňuje ramenní kloub.

Téma č. 2: Můj vzorník

Cíle: Žák dokáže vytvořit štětec z přírodních materiálů a ověří jeho funkčnost, zachytí jeho stopy a vytvoří z nich sborník, maluje celou paží ve stoje, čímž uvolňuje ramenní kloub.

Téma č. 3: Kaleidoskop

Cíle: Žák pomocí špetkového úchopu třemi prsty roztřídí luštěniny a vytvoří z nich obrazec podle své fantazie, umí dané luštěniny pojmenovat.

Téma č. 4: Podzimní paleta

Cíle: Žák obkreslí a vystříhne kruhový nebo oválný tvar a nakreslí na něj voskovkami několik kruhových nebo oválných tvarů, které přirovná k ovoci a pojmenuje je, krouživým pohybem uvolňuje paži.

Téma č. 5: Podzim větrník

Cíle: Žák pomocí vodových barev a kulatého štětce zobrazí stopy větru, čímž uvolňuje ramenní kloub a bez měření vytvoří z papíru čtverec a složí z něj větrník, procvičuje tak jemnou motoriku.

Téma č. 6: Pavučiny

Cíle: Žák dokáže v určitém rytmu proplétat vlnu mezi dřívky a utkat tak barevnou pavučinu, umí udělat uzel a přivázat 2 vlny k sobě, čímž různými způsoby procvičuje jemnou motoriku a obratnost prstů.

Metodické listy slouží učitelům jako návod, ve kterém je podrobně popsán postup, jak program s žáky realizovat. Byly vybrány základní výtvarné techniky, které jsou žákům v prvním ročníku nejbližší. Doplněné jsou také o netradiční výtvarné techniky. Jednotlivé lekce na sebe navazují svou obtížností a zaměřením. V počátečních lekcích se věnujeme hrubé motorice a následně se postupně přesouváme k jemné motorice.

V programu se setkáme s malbou vodovými barvami, s kresbou fixy, pastelkami a voskovkami a s kresbou tuší. Dále byly do programu zařazeny i méně obvyklé techniky, jako jsou například práce s přírodninami, manipulace s luštěninami nebo proplétání vlny. Žáci si také vyzkouší jednoduché skládání z papíru.

Pro program je vhodné připravit následující pomůcky: čtvrtky velikosti A3 a A4, vodové barvy, kulaté velké štětce, kalíšek na vodu, hadřík, nůžky, lepidlo, obyčejné tužky, fixy, pastelky, provázek, tuš, přírodniny, několik druhů luštěnin, malá zrcátka, kulaté mističky, voskovky, balicí papír, košík, barevné papíry, korek, kladívko, dřevěné špachtle a vlna.

V metodických listech je vždy uveden název dané lekce, časová dotace, cíl dané lekce, očekávané výstupy, téma, potřebné pomůcky na danou lekci a postup. Jednotlivé aktivity obsahují metodické poznámky, které mohou učiteli pomoci v realizaci. V metodických listech se objevuje přímá řeč učitele, která je vyznačena kurzívou.

Nedílnou součástí každé lekce je závěrečná reflexe. Doporučila bych ji nevynechávat, pro žáky je důležitá zpětná vazba a zhodnocení. Typ dané reflexe si každý může zvolit podle sebe, na konci lekcí je uvedený pouze příklad, který je možné využít. Doporučuje se používat různé typy hodnocení prací, aby se hodnocení pro děti nestalo stereotypním a nudným.

4.2. Metodické listy k programu

Výtvarný program je zaměřen na rozvoj jemné a hrubé motoriky a grafomotoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy. Prostřednictvím programu by mělo dojít k posílení základních psacích návyků, upevnění správného úchopu psací potřeby. Program je určen pro žáky 1. ročníku základní školy, propojuje výtvarnou výchovu s prvopočátečním psaním. Program je tedy postaven na společném cíli – rozvoji jemné a hrubé motoriky.

4.2.1. Příprava na vyučovací hodinu 1

Třída: 1. ročník

Předmět: výtvarná výchova

Téma vyučovací hodiny: Co to kouká z vody?

Cíle vyučovací hodiny: žák pomocí vodových barev a kulatého štětce znázorní vlnkami hladinu vody, kterou dotvoří podle své fantazie, maluje celou paží ve stoje, čímž uvolňuje ramenní kloub

Očekávané výstupy: žák na základě svých zkušeností zachytí hladinu vody, při kterém uplatňuje plošné uspořádání linií a objektů, pomocí malby štětcem ve stoje uvolňuje ramenní kloub, rozvíjí hrubou motoriku, rozvíjí jemnou motoriku

Výtvarný problém: pozorování přírody – zachycení různých vln, proudů ve vodě, živočichů nebo věcí podle své fantazie

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Mezipředmětové vztahy: člověk a jeho svět

Pomůcky: bílé čtvrtky A3, vodové barvy, kalíšek na vodu, kulatý velký štětec, hadr, bílé čtvrtky A4, tužka, nůžky, lepidlo, černý fix, pastelky

Průběh hodiny:

1. Motivace

(10 minut)

Cíl: navození tématu vodní hladiny, uvolnění ruky, vzbuzení zájmu žáků o práci s vodovými barvami, o vlastní tvorbu

Pokyny učitele: *Děti, zavzpomínejte na vaše prázdniny... Kdo byl někde u vody – u moře, na koupališti, u rybníka, u jezera, u řeky? Všude se vytváří vlny, když trochu fouká vítr, a vlnám se budeme dále věnovat.*

- pustí zvuky šumění moře

Činnosti žáků:

- pozorně se zaposlouchají, zavřou oči a představují si hladinu vody
- kreslí rukou ve vzduchu vlny
- pozorně se zaposlouchají, zavřou oči a představují si hladinu vody
- kreslí rukou ve vzduchu vlny
- mokrou houbou kreslí velké vlnky na tabuli
- říkají, kdo o prázdninách byl někde u vody
- zamyslí se nad tím, jak vypadají vlny (tvar, velikost, barva)

2. Pracovní postup

(65 minut)

a. Pozadí

Každý žák dostane bílou čtvrtku velkého formátu A3.

Každý si dá vodu do kalíšku a připraví si vodové barvy, kulatý štětec a hadřík.

Každý bude tvořit podle své představy vlny na vodní hladině – velké pohyby štětcem ve stoje, malujeme celou paží.

Čtvrtku dá uschnout.

b. Dílčí motivace

Cíl: vzbuzení zájmu žáků o pokračování v tvoření – zapoj svou fantazii

Pokyny učitele: *Děti, popřemýšlejte, co by pod tou vaší mořskou hladinou mohlo být?*

- navádíme žáky na různé věci: rostliny, živočichové, předměty

Činnosti žáků:

- každý přemýšlí, co by se mohlo pod jeho hladinou skrývat

c. Co je pod vodou

Každý žák dostane bílou čtvrtku A4.

Podle své fantazie nakreslí něco, co je pod hladinou.

Žáci mohou využít tužku, fixy, pastelky.

Následně dané předměty vystříhnou a nalepí na zaschlé vlny.

3. Závěr + zhodnocení

(15 minut)

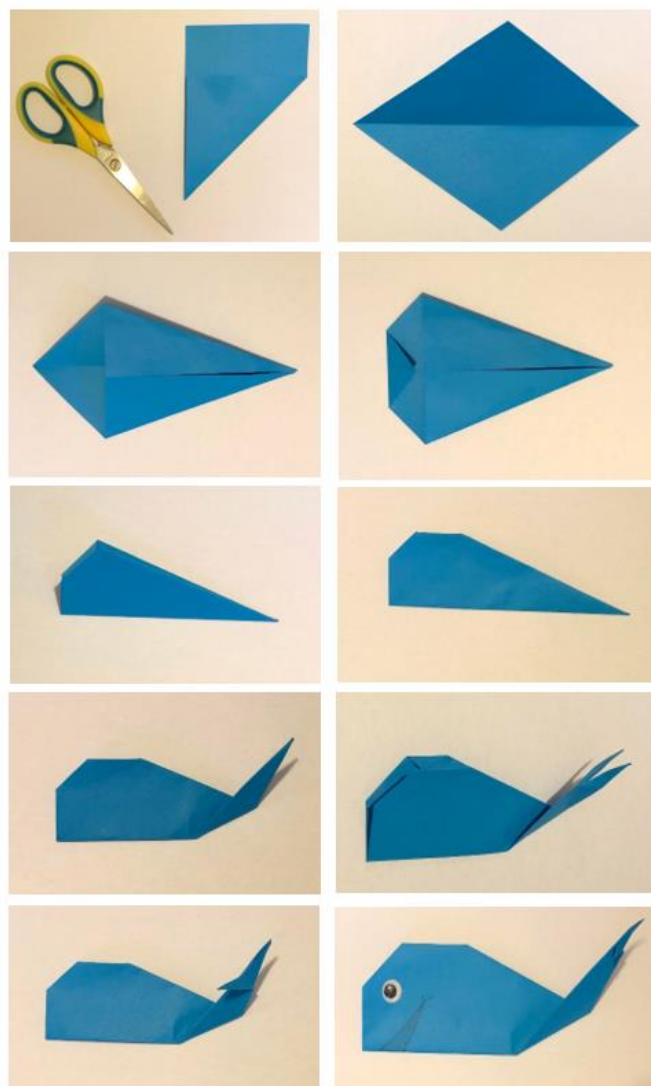
Galerie:

Všechna díla dětí položíme na zem dokola těsně vedle sebe. Vytvoříme kruh a pomaličku kroužíme okolo prací, všechny si postupně prohlížíme jako kdybychom byli v galerii.

Zhodnocení v lavicích:

Potom si žáci sednou do lavic a řeknou, jaký předmět, rostlina nebo živočich je zaujalo nejvíce, co se jim nejvíce líbilo, jak se jim práce dařila.

Pozn.: Na obrázku č. 7 je pro zájemce uveden návod na skládání velryby z papíru.

Obrázek 7: Návod na skládání velryby

Fotodokumentace průběhu hodiny:

Na obrázku č. 8 je zobrazena fáze, kdy žáci ve stoje libovolně malují vlny.

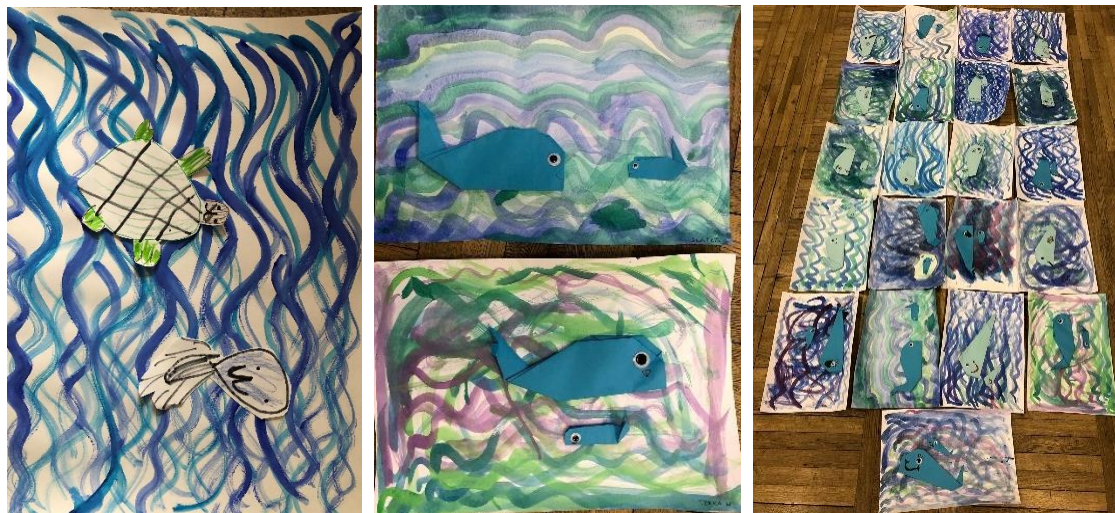
Obrázek. 8: Malování vln, formát A3, 1. ročník

Následovalo kreslení podle své fantazie. Žáci kreslí, co se pod jejich hladinou bude skrývat.

Obrázek. 9: Kreslení toho, co se skrývá pod hladinou, formát A4, 1. ročník

Závěrečná fáze, při které mají žáci hotový podklad a doplňují ho o své nápady, co se pod jejich hladinou skrývá, je zdokumentována na obrázku č. 10, jenž následuje.

Obrázek. 10: Ukázky hotových prací „Co to kouká z vody?“, formát A3, 1. ročník

4.2.2. Příprava na vyučovací hodinu 2

Třída: 1. ročník

Předmět: výtvarná výchova

Téma vyučovací hodiny: Můj vzorník

Cíle vyučovací hodiny: žák dokáže vytvořit štětec z přírodních materiálů a ověří jeho funkčnost, zachytí jeho stopy a vytvoří z nich sborník, maluje celou paží ve stoje, čímž uvolňuje ramenní kloub

Očekávané výstupy: žák rozpoznává různé druhy linií, porovnává je a třídí na základě svých zkušeností, odlišné otisky štětců porovnává se svou dosavadní zkušeností, rozvíjí fantazii a objevování, pomocí malby štětcem ve stoje uvolňuje ramenní kloub, rozvíjí hrubou motoriku, rozvíjí jemnou motoriku

Výtvarný problém: prověření funkčnosti vyrobeného přírodního štětce – tvorba vzorníku

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Mezipředmětové vztahy: člověk a jeho svět

Pomůcky: nastříhané kartičky ze čtvrtky, tuš, plastová miska (příp. širší kelímek, tetrapak), kalíšek na vodu, provázek, nůžky, přírodniny na tvorbu štětců – delší klacky, větvičky, trávy, lístečky, květiny, klacíky,...

Pozn.: Na tuto hodinu je vhodné být venku, popř. spojit ji s vycházkou a přírodniny si nasbírat. Doporučuji, aby všechny děti měly pracovní oblečení (zástěru). Do kalíšků je vhodné nalévat pouze trochu tuše kvůli bezpečnosti práce. Upozorněte žáky, aby štětci nemáchali a nezašpinili nikoho dalšího. Pokud budete tuto hodinu realizovat ve třídě, počítejte s místem, na které po tvorbě dáte špinavé štětce, je vhodné připravit si odkládací plochu.

Průběh hodiny:

1. Motivace

(10 minut)

Cíl: Zamyšlení nad tím, čím vším se dá malovat, vzbuzení zájmu žáků o práci s přírodninami, vyrobení si svého přírodního štětce, uvolnění ruky

Pokyny učitele: *Děti, čím dnes můžeme kreslit a malovat? Jaké pomůcky znáte? Čím asi lidé dřív, třeba v pravěku, kreslili a malovali, když neměli žádné výtvarné pomůcky, které máme dnes? Co myslíte, že mohli například používat?*

- navádí žáky, aby přišli na podobnost mezi přírodninami a výtvarnými pomůckami (např. křída – kamínek, pastelka – uhlí, štětec – svazeček trávy,...)

Činnosti žáků:

- přemýšlí a jmenují pomůcky, které ve výtvarné výchově používáme dnes
- přemýšlí a jmenují pomůcky, které mohli lidé v pravěku k tvoření používat
- vyzkouší si velké pohyby klackem – rytí do hlíny, do písku
- dělají velké vlnky, menší vlnky, osmičky, cikcak, kroužky

2. Pracovní postup

(65 minut)

Pokyny učitele: *Připravila jsem si pro vás nějaké přírodniny, ze kterých si každý zkusíte vyrobit přírodní štětec.*

- ukáže již hotový přírodní štětec
- ukáže již hotový přírodní štětec
- přírodniny vyskládá na jednu lavici, aby si z nich mohli žáci vybírat
- nastříhané provázky vyskládá na jednu lavici

Činnosti žáků:

- každý si vybere 1 klacík, který bude představovat násadu štětce
- každý si vybere a vytvoří trs travin a větviček, které budou představovat štětičky štětce
- každý si vezme 1 nastříhaný kousek provázku

a. Vyrábění štětců

Pokyny učitele:

- prochází třídou, kontroluje žáky a pomáhá s vázáním provázku
- má připravené náhradní štětce, kdyby se někomu práce nepovedla

Každý žák si položí nasbírané přírodniny na stůl a vytvoří si z nich štětinky štětce – uspořádá si větvičky a traviny k sobě.

Vytvořený svazek si žák přiloží ke klacíku a pomocí provázku násadu přiváže ke štětinkám.

Konce štětiček je možné zastříhnout, aby byly v jedné délce a byly hustší.

b. Tvorba vlastním štětcem

Každý žák si dá na stůl ubrus.

Každý žák dostane několik připravených čtverců ze čtvrtky.

Na lavici si každý nachystá hadřík, mističku nebo kelímek na inkoust/tuš a svůj vyrobený štětec.

Postupně všem nalijeme trochu inkoustu/tuše.

Žáci pracují ve stoje, uvolňují ramenní kloub, malují celou paží.

Žák začne svým vyrobeným štětcem malovat na jednotlivé kartičky – na každou kartičku jiné tahy, různými směry (otisky, velké vlny, malé vlny, kroužky, osmičky,...) – cokoliv žáky napadne.

Každý může dostat tolik kartiček, kolik vymyslí a kolik stihne.

3. Závěr + zhodnocení

(15 minut)

Galerie:

Všechna díla dětí vystavíme, můžeme je porovnat podle stylů otisků.

Komunitní kruh na koberci:

Každý řekne, jak se mu s přírodním štětcem pracovalo, jestli se mu tvorba štětce dařila a jestli je funkční.

Zhodnotíme, jaké stopy žáci vyzkoušeli.

Jaké otisky jsou nejčastější?

Jaké otisky jsou si podobné?

Pozn.:

- jednotlivé kartičky můžeme následně zalaminovat
- můžeme z nich udělat hru – pexeso, domino
- dají se použít jako podložky, podšálky

Fotodokumentace průběhu hodiny:

V této fázi si žáci vytvářejí svůj přírodní štětec. Na obrázku č. 11 je znázorněna výroba štětce a již hotové štětce.

Obrázek. 11: Ukázky přírodních štětců, 1. ročník

Na následujících fotografiích je zobrazena samotná práce se štětcem. Žáci pracují ve stoje a ověřují jeho funkčnost na jednotlivých kartičkách.

Obrázek. 12: Ověření přírodních štětců, formát čtverec 15 x 15, 1. ročník

Závěrečná fáze této lekce je zachycena na následujícím obrázku č. 13.

Obrázek. 13: Ukázky vzorníků, formát čtverec 15 x 15, 1. ročník

4.2.3. Příprava na vyučovací hodinu 3

Třída: 1. ročník

Předmět: výtvarná výchova

Téma vyučovací hodiny: Kaleidoskop

Cíle vyučovací hodiny: žák pomocí špetkového úchopu třemi prsty roztrídí luštěniny a vytvoří z nich obrazec podle své fantazie, umí dané luštěniny pojmenovat

Očekávané výstupy: žák špetkovým úchopem rozpoznává luštěniny, třídí je na základě vlastních zkušeností a představ, ve své tvorbě uplatňuje uspořádání objektů a jejich kombinace, nacvičuje a upevňuje špetkový úchop, rozvíjí prostorovou představivost, fantazii, uvolňuje zápěstí, rozvíjí jemnou motoriku

Výtvarný problém: třídění luštěnin podle různých kritérií do určitého uskupení

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Mezipředmětové vztahy: přírodověda

Pomůcky: několik druhů luštěnin (sója, čočka, hrách, cizrna, fazole, kukuřice, boby), mističky na luštěniny (širší s okrajem), krabičky/talířky/mističky s okrajem, papír na případnou kuličku do dlaně, malá zrcátka, telefon, kaleidoskop

Pozn.: Můžeme použít nejen luštěniny, ale i drobné přírodniny, např. kaštiny, dýňová semínka, bukvice, žaludy, drobné kamínky.

Průběh hodiny:

1. Motivace

(20 minut)

Cíl: Navození tématu třídění luštěnin, vzbuzení zájmu žáků o vytvoření si kaleidoskopu

Pokyny učitele: *Děti, přinesla jsem vám na ukázkou kaleidoskop. Kdo ví, jak funguje?*

Činnosti žáků:

- přemýšlí, jak funguje kaleidoskop
- každý si kaleidoskop prohlédne a vyzkouší

Pokyny učitele: *Podobné bylo antické umění – mozaiky – ukázka (na internetu/vytištěné). My si společně zkusíme nějaké takové umění vytvořit. Budeme používat luštěniny, které mají stejné barvy, jaké požívali lidé v antice.*

Činnosti žáků:

- prohlíží si antické umění
- jmenují barvy, které na ukázkách vidí
- přemýšlí, jak bude vypadat jejich obrazec

Pokyny učitele: *V jednotlivých mističkách na koberci jsou různé druhy luštěnin. Posad'te se dokola na koberec a prohlédněte si je.*

Činnosti žáků:

- prohlíží si luštěniny
- snaží se luštěniny pojmenovat
- přemýšlí, jaké druhy použijí na jejich obrazec

2. Pracovní postup

(50 minut)

Všechny luštěniny dáme do mističek a žáci si rozmyslí, jakým způsobem budou obrazec skládat.

Záleží na jejich fantazii – pravidelně, nepravidelně, podle barvy, velikosti, podle počtu,...

Žáci budou luštěniny brát do tří prstů (palec, ukazovák, prostředník) a cvičit tak správný špetkový úchop (možno zbylými dvěma prsty držet v dlani kuličku z papíru, aby se lépe pracovalo pouze se třemi prsty).

Luštěniny budou skládat do mističky/talířku s okrajem.

Když budou mít žáci hotovo, mohou si k misce vyzkoušet přiložit zrcátko – efekt kaleidoskopu.

Díla žáků nafotíme.

Žáci si své výtvary vzájemně prohlédnou.

Dílčí motivace

Cíl: žák špetkovým úchopem roztrídí luštěniny zpět do správných dóz

Pokyny učitele: *Děti, znáte nějakou pohádku, ve které se setkáme s tříděním luštěnin? Napovím vám, hlavní hrdinka musela třídít hrášek a kukuřici za trest a někdo jí pomohl...*

Činnosti žáků:

- žáci hádají, o kterou pohádku se jedná
- žáci následně všechny luštěniny roztrídí (opět špetkovým úchopem) a uloží je do správných dóz
- žáci musí vědět, jak se luštěniny jmenují

Pozn.: Pohádku O Popelce můžeme číst nebo vyprávět během třídění luštěnin do správných dóz.

3. Závěr + zhodnocení

(20 minut)

Zhodnotíme, jakou kdo zvolil taktiku.

Opakovaly se nějaké způsoby, anebo byl někdo jediný se svým algoritmem?

Bylo zajímavé vyzkoušet efekt se zrcátkem?

Ověření, zda si žáci pamatují názvy jednotlivých luštěnin.

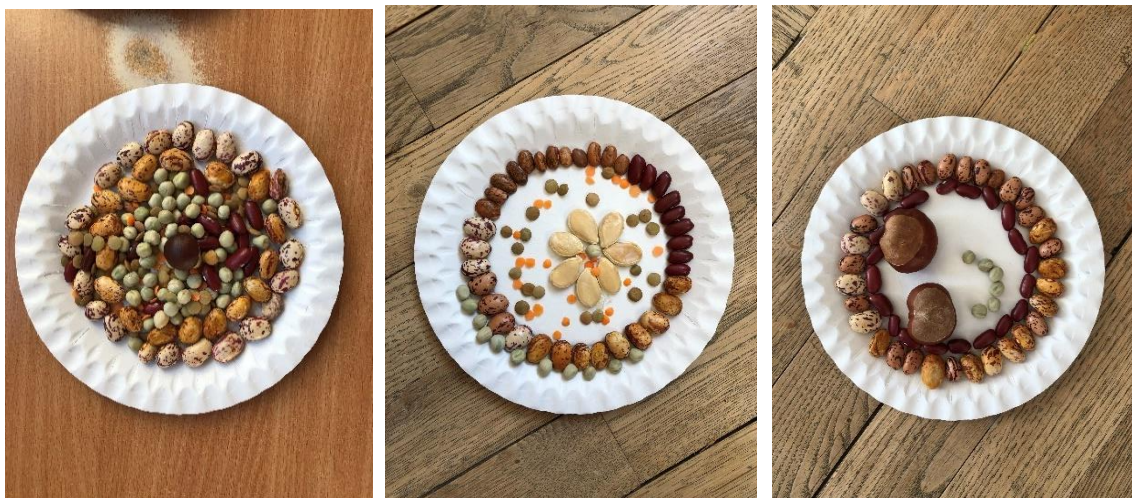
Fotodokumentace průběhu hodiny:

V této fázi žáci špetkovým úchopem nabírají luštěniny a skládají s nich obrazce.

Obrázek. 14: Ukázka špetkového úchopu, 1. ročník

Na obrázku č. 15 jsou možné varianty ukázek hotových obrazců.

Obrázek. 15: Ukázka obrazců z luštěnin, 1. ročník

Poslední fází bylo vyzkoušení odrazu v zrcátku. Na obrázku č. 16 je zobrazeno, jak na to.

Obrázek. 16: Ukázka odrazu obrazců v zrcátku, 1. ročník

4.2.4. Příprava na vyučovací hodinu 4

Třída: 1. ročník

Předmět: výtvarná výchova

Téma vyučovací hodiny: Podzimní paleta

Cíle vyučovací hodiny: žák obkreslí a vystřihne kruhový nebo oválný tvar a nakreslí na něj voskovkami několik kruhových nebo oválných tvarů, které přirovná k ovoci a pojmenuje je

Očekávané výstupy: žák rozpoznává tvary a barvy podzimních plodů, v tvorbě projevuje své vlastní zkušenosti pomocí barev a tvarů, uvolňování ruky kresbou voskovkou, rozvoj hrubé motoriky

Výtvarný problém: Pozorování podzimní přírody – zachycení plodů krouživým pohybem

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Mezipředmětové vztahy: člověk a jeho svět, český jazyk

Pomůcky: balicí papír, voskovky, tužka, nůžky, košík, talíř

Průběh hodiny:

1. Motivace

(15 minut)

Cíl: Navození tématu podzimu, rozpoznání a pojmenování podzimních plodů

Pokyny učitele: *Děti, sedneme si do kroužku na koberec a podíváme se, co jsem vám tu v košíku přinesla. Pozorně si všechny věci prohlédněte a snažte si je zapamatovat*

- nachystá na koberec věci, co souvisí s podzimem: jablka, hrušky, ořechy, barevné listy, šípky, brambory, kaštiny, žaludy,...
- navádí žáky na téma podzimu, zrání plodů (jablka, jeřabiny, ořechy,...)

Činnosti žáků:

- snaží se zapamatovat všechny vyskládané předměty
- pojmenují předměty, které si zapamatovali
- přemýšlejí, co mají tyto předměty společného
- přemýšlejí, co dalšího k podzimu patří a co je pro něj typické

- krouží rukama a dělají ve vzduchu velká jablíčka, švestky,... (P rukou, L rukou, oběma)

2. Pracovní postup

(65 minut)

Každý žák dostane balicí papír.

Každý si vybere, zda chce kruhový nebo oválný podklad – obkreslení talíře, košíku na balicí papír.

Vystříhnutí/vytrhání tvaru podle linie.

Každý si připraví voskové barvy.

Velkými krouživými pohyby každý žák libovolně kreslí podzimní plody – střídání barev, plody se mohou překrývat.

Pozn.: Pokud by bylo méně času, mohou žáci dostat papír již vystřížený (kruh, ovál).

3. Závěr + zhodnocení

(10 minut)

Galerie:

Všechna díla dětí vystavíme, dáme je těsně vedle sebe a vytvoříme z nich jeden velký obraz – podzimní sklizeň.

Prohlédneme si ho, jako bychom byli v galerii.

Ještě jednou pojmenujeme jednotlivé plody, které žáci zobrazovali.

Fotodokumentace průběhu hodiny:

V této fázi žáci kreslí krouživými pohyby ovoce. Sledujeme krouživé pohyby celou paží a správný úchop voskovky. Ukázka je zobrazena na obrázku č. 17.

Obrázek. 17: Ukázka kresby ovoce krouživým pohybem, formát A4, 1. ročník

Na obrázku č. 18 je zobrazen výsledek prací žáků.

Obrázek. 18: Ukázka hotových prací „Podzimní paleta“, formát A4, 1. ročník

4.2.5. Příprava na vyučovací hodinu 5

Třída: 1. ročník

Předmět: výtvarná výchova

Téma vyučovací hodiny: Podzim větrník

Cíle vyučovací hodiny: žák pomocí vodových barev a kulatého štětce zobrazí stopy větru, bez měření vytvoří z papíru čtverec a složí z něj větrník

Očekávané výstupy: žák na základě svých zkušeností zobrazuje proudy větru pomocí linií a barev, uvolňuje ruku pomocí štětce, rozvíjí hrubou motoriku

Výtvarný problém: Pozorování přírody – zachycení proudů větru kulatým štětcem

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Mezipředmětové vztahy: člověk a jeho svět, český jazyk

Pomůcky: bílé čtvrtky A3, vodové barvy, kalíšek na vodu, kulatý velký štětec, hadřík, barevné papíry, korek nařezaný na malá kolečka (korkové špunty), připínáčky, lepidlo (Herkules), malé kladívko, kniha Lidová říkadla (Lada, J. & Novotný, P.)

Průběh hodiny:

1. Motivace

(15 minut)

Cíl: Navození tématu větru

Pokyny učitele: *Děti, přečtu vám básničku. Popřemýšlejte, o čem si dnes asi budeme povídat a co budeme tvořit.*

- přečte básničku Foukej, foukej, větříčku

Foukej, foukej, větříčku

„Foukej, foukej, větříčku,

shod' mi jednu hruštičku.

Shod' mi jednu nebo dvě,

budou sladké obě dvě.“

kroužíme celými pažemi dokola

natahujeme se, snažíme se utrhnout hrušku

kroužíme zápěstím jednou, dvakrát

hladíme si břicho

(Lada, J. & Novotný, P., 1999, s. 6)

- navádí žáky na téma podzimu, větru
- Má vítr barvu? Jaké druhy větru jsou?

Činnosti žáků:

- přemýšlí, proč jim paní učitelka přečetla právě tuto básničku
- říkají společně text básničky
- říkají text básničky s pohybem
- říkají, co je napadne, když se řekne podzim
- vyjmenují podzimní barvy
- zahrají si na hadrového panáka, který stojí ve větru: krouží rukama, jako když fouká velký vítr a fouká všemi směry, různě se točí, naklání

2. Pracovní postup

(65 minut)

a. Vlastní tvorba:

Každý žák dostane bílou čtvrtku velkého formátu A3.

Každý si dá vodu do kalíšku a připraví si vodové barvy, kulatý štětec a hadřík.

Každý bude tvořit podle své představy vítr – velké pohyby štětcem, různými směry, různými barvami.

Čtvrtku dá uschnout.

b. Skládání větrníčků:

Pokyny učitele: *Děti, teď jsme dokončili první část našeho vyrábění. Každý si uklid'te stoly a věci si uložte do kufříků. Budete teď potřebovat pouze nůžky.*

- ptá se děti, jestli vědí, jak z obdélníkového papíru vytvořit bez měření čtverec
- předvádí překládání a stříhání papíru
- prochází třídou a kontroluje žáky
- pomáhá s překládáním rohů a spojí připínáček s korkem

Každý žák si postupně vybere libovolnou barvu barevného papíru.

Každý žák má před sebou barevný papír a nůžky.

Každý žák si papír přeloží tak, aby vznikl čtverec a zbylý pruh odstříhne.

Každý si čtverec přeloží na půlku úhlopříčně na obě strany (vzniknou 4 trojúhelníky).

Každý si nastříhne papír do půlky po přehybu.

Všechny rohy přeloží postupně doprostřed.

Připínáčkem pak spojí papírový větrník s korkem.

Hotový větrník na kousku korku pak nalepí na již suchou čtvrtku s namalovanými proudy větru. (ideálně s pomocí paní učitelky tavnou pistolí)

Pozn.: Návod na skládání větrníku je uveden na obrázku č. 19.

3. Závěr + zhodnocení

(10 minut)

Galerie:

Všechna díla dětí vystavíme, prohlédneme si je jako v galerii.

Porovnáme je podle barevnosti, podle velikosti větru.

Popovídáme si ještě o podzimu a větru v přírodě.

Obrázek 19: Návod na skládání větrníku

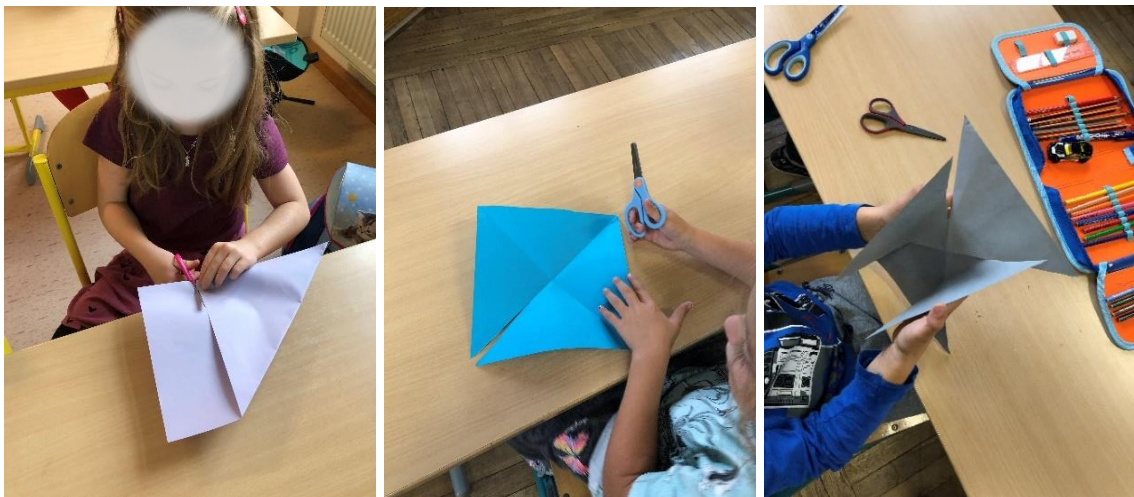
Fotodokumentace průběhu hodiny:

V této fázi žáci kreslí stopy větru. Pracují ve stoje, velkými pohyby uvolňují celou paži. Ukázky jsou uvedeny na obrázku č. 20.

Obrázek. 20: Ukázka malby stop větru, formát A3, 1. ročník

Na obrázku č. 21 je zobrazen průběh skládání papírových větrníků.

Obrázek. 21: Průběh skládání větrníků, formát A4, 1. ročník

Závěrečná fáze sestavení větrníku a podkladu je ukázána na následujícím obrázku č. 22.

Obrázek. 22: Ukázka hotových prací „Podzim větrník“, formát A3, 1. ročník

4.2.6. Příprava na vyučovací hodinu 6

Třída: 1. ročník

Předmět: výtvarná výchova

Téma vyučovací hodiny: Pavučiny

Cíle vyučovací hodiny: žák dokáže v určitém rytmu proplétat vlnu mezi dřívky a utkat tak barevnou pavučinu, umí udělat uzel a přivázat 2 vlny k sobě

Očekávané výstupy: žák v tvorbě uplatňuje svoje zkušenosti v prostorovém uspořádání, proplétá vlnu, uvolňuje ruku na základě práce s vlnou, rozvíjí jemnou motoriku, zručnost a prostorovou představivost

Výtvarný problém: Žák vytvoří pomocí tkaní z vlny pavučinu

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Mezipředmětové vztahy: přírodověda

Pomůcky: dřevěná placatá dřívka (klacíky, špejle), barevné vlny (bavlnky), nůžky

Pozn.: Dřevěná dřívka doporučuji předem k sobě kolmo přilepit tavnou pistolí, aby se s nimi dětem lépe pracovalo.

Průběh hodiny:

1. Motivace

(15 minut)

Cíl: Navození tématu pavučin a pavoučků

Pokyny učitele: *Děti, dnes si zahrajeme na jedno malé a pracovité zvířátko. Přinesla jsem 1 velké klubíčko, které si mezi sebou budeme postupně házet. Každý klubíčko chytne, chytne konec vlny a hodí ho dál, abychom se všichni propletli. Přijdete na to, na které zvířátko si zahrajeme?*

Činnost učitele:

- hodí klubíčko prvnímu žákovi a sám si drží konec

Činnosti žáků:

- jeden po druhém chytají klubíčko a drží si konec vlny
- klubíčko házejí tak, aby se prostřídali všichni

Pokyny učitele: *Pavouček musí mít velmi hbité nohy, aby mohl utkat pavučinu. My se teď zkusíme do takového pavoučka vcítit a pořádně rozhýbeme naše prstíky, aby nám šla pavučina taky pěkně utkat.*

Činnosti žáků:

- procvičují prstíky podle paní učitelky

2. Pracovní postup

(65 minut)

Každý žák dostane dvě k sobě přilepená dřívka.

Vybere si vlnu/ bavlnku, kterou začne plést.

Žák začne obmotávat dřívka dokola a otáčet si celou pavučinku dokola.

Postupně můžeme podle libosti dětí barvu vlny/ bavlnky změnit.

Vlnu přivážeme na klasický uzlík, konce odstříhneme a můžeme motat dál.

Ukončíme zavázáním vlny/bavlnky k jednomu dřívku.

Možno přidělat očko na pověšení.

3. Závěr + zhodnocení

(10 minut)

Všechny pavučiny vezmeme ven na zahradu a rozvěsíme je na stromy, jako bývají pravé pavučinky.

Všechny je prohlédneme, porovnáme je podle barev.

Zhodnotíme, komu se práce dařila, kdo si nevěděl rady, kdo to už znal, apod.

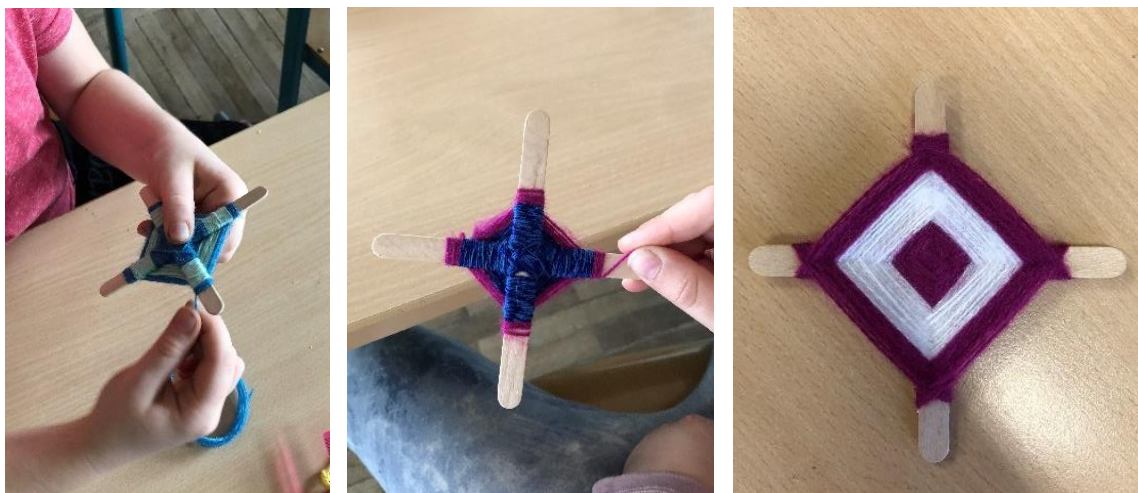
Fotodokumentace průběhu hodiny:

V této fázi je ukázán postup motání vlny okolo dřívěk. Na prostředním snímku je zachyceno navazování dvou barev. Stříhání, obmotávání vlny, navazování uzlíků rozvíjí jemnou motoriku žáků.

Obrázek. 23: Ukázka obmotávání vln, 1. ročník

Na obrázku č. 24 je zobrazeno ukončení pavučin a hotová pavučina.

Obrázek. 24: Hotové pavučiny, 1. ročník

5. Metodologie

Hlavním cílem praktické části diplomové práce je vytvoření výtvarného programu, který je zaměřen na rozvoj jemné a hrubé motoriky a následně ověřit program v 1. ročníku základní školy.

Program byl realizován ve třech třídách prvních ročníků. Jednalo se o šest lekcí výtvarného programu, přičemž každá lekce byla navržena na dvě vyučovací hodiny, tedy na 90 minut. Následně bylo provedeno šetření, i když v malé míře, v těchto třech třídách. Respondenty byly tři paní učitelky prvních ročníků a žáci jednotlivých tříd.

Průběh jednotlivých lekcí byl dokumentován. Fotodokumentace se zaměřovala na sledované jevy, které byly předmětem mého zájmu, tedy na správné motorické provedení a samotnou výtvarnou tvorbu. Z důvodu ochrany jsou na některých fotografiích rozmazány obličeje žáků.

5.1. Metody

Pro zjištění kvality a uplatnění programu v praxi je nutné využít výzkumné metody. Pro šetření byl zvolen strukturovaný rozhovor a anketa. Strukturovaný rozhovor byl určen pro učitele, kteří tento program vyzkoušeli v praxi. Anketa se realizovala formou dotazníků, které byly předloženy žákům 1. ročníků, kteří tento program absolvovali. Stručný popis vybraných metod šetření a jejich realizace je popsán v následující kapitole.

5.1.1. Strukturovaný rozhovor

První metodou byl již zmíněný strukturovaný rozhovor. Výzkumná metoda rozhovor neboli interview se používá pro získání informací o názorech neboli porozumění dané situaci. Při rozhovoru dochází k intenzivní interakci mezi tazatelem a respondentem (Skutil, 2011, s. 89).

Rozhovor může být strukturovaný, polostrukturovaný a volný. Při strukturovaném rozhovoru jsou použity předem připravené otázky, které musí být dobře promyšlené. Tento druh rozhovoru označujeme jako dotazník, který je předložen ústně a pořadí otázek zůstává stejné. Bývá časově úspornější a méně obtížný ve srovnání s ostatními druhy. Pro vedení rozhovoru je důležité vytvořit vhodné podmínky – prostředí oddělené od jiných účastníků, bez jakýchkoliv rušivých vlivů (Skutil, 2011, s. 90-92).

Strukturovaný rozhovor pro tento výtvarný program je složen ze sedmi otázek. První otázka zjišťuje celkovou srozumitelnost a přesnost zadaných informací. Druhá otázka se zabývá přesností předem vytyčených cílů jednotlivých aktivit. Třetí otázka se zaměřuje na přiměřenost aktivit k věku žáků. Čtvrtá otázka se zabývá časovým rozvržením celých lekcí. Pátá otázka zjišťuje reakce žáků na celý projekt, zjišťuje nejoblíbenější část. Šestá otázka dává prostor učiteli na vyjádření svých připomínek k výtvarnému programu, hodnotí možné problémy daných aktivit. Sedmá otázka zjišťuje, jestli byly přípravy ucelené, orientuje se případné doplnění do metodických listů.

Rozhovor byl realizován se třemi učitelkami prvního stupně. S každou samostatně, vždy po zrealizování jedné lekce. Na začátku byla dotazovaná obeznámena s podobou a průběhem rozhovoru. Po ujasnění byly dotazované kladeny předem připravené otázky v daném pořadí. Odpovědi byly zaznamenávány písemně, aby byla podoba odpovědí zachována přesně a mohla být následně vyhodnocena.

Otázky pro strukturovaný rozhovor

1. Byly informace v metodickém listu srozumitelné a přehledné?
2. Směřovaly jednotlivé aktivity k předem vytyčeným cílům?
3. Byl obsah lekcí přiměřený věku žáků a jejich dovednostem?
4. Jak hodnotíte časové rozvržení jednotlivých lekcí?
5. Která aktivita podle vás zaujala žáky nejvíce?
6. Které aktivity byly z vašeho pohledu problémové?
7. Doplnili byste nějaké informace do metodických listů?

5.1.2. Anketa

Druhou metodou byla anketa, která byla předkládána žákům po jednotlivých lekcích, jak jsem již zmínila. Anketa pro vyhodnocení programu obsahuje pouze obrázky. Protože jsem pracovala s dětmi na začátku první třídy, bylo by pro ně obtížné číst si otázky nebo psát odpovědi. Proto byl zvolen tento jednoduchý způsob zpětné vazby.

Anketa obsahovala tři obrázky smajlíků. Jeden je zamračený, smutný. Druhý je něco mezi zamračeným a usměvavým. Třetí smajlík se usmívá a má radost. Žáci měli za úkol vybarvit toho smajlíka, kterého by připodobnili k jejich práci – jak se jim téma líbilo, jak bylo zadání srozumitelné, jestli byla hodina zábavná, jestli se jim práce dařila a byli se svým výsledkem spokojeni.

Obrázek 25: Ukázka anketního listku pro žáky 1. tříd

Žáci byli řádně seznámeni s metodou ankety a způsobem jejího vyplnění. Jednotlivé listy ankety byly uschovány, aby mohly být následně přesně vyhodnoceny. Závěrem následovala ústní rozprava o dané lekci, ve které byly vítány jakékoliv postřehy, připomínky a pocity žáků.

5.2. Průběh šetření

Prvním krokem byla návštěva základní školy, kde je potřeba oslovit ředitele školy a seznámit ho s realizací programu. Samotné realizaci programu předcházelo v druhé řadě oslovení učitelů, kteří jsou ochotni tento program ve svých třídách vyzkoušet. Je potřeba, aby se jednalo o první ročníky, aby došlo k řádnému ověření programu. Výtvarný program jsem realizovala zároveň ve třech prvních ročnících.

Učitelé byli individuálně seznámeni s výtvarným programem a s jeho jednotlivými lekci. Byly zodpovězeny veškeré otázky a byl stanoven časový harmonogram programu. Každému učiteli byl vytištěný program předán. Úkolem učitelů bylo podle jednotlivých příprav vyzkoušet tento program.

Učitel po každé lekci dal žákům anketní lístek. Po každé lekci následovala schůzka s učitelem, kde byly pokládány otázky strukturovaného rozhovoru, viz. strukturovaný rozhovor. Po ukončení setkání byly rozhovory vyhodnoceny.

Všechny lekce programu jsem s žáky vyzkoušela sama, abych viděla konkrétní průběh v praxi. V každé třídě jsem realizovala dvě odlišné lekce, ostatní vyzkoušely samy paní učitelky podle připravených příprav, jak již bylo zmíněno.

5.3. Charakteristika výzkumných souborů

Výtvarný program byl realizován v malém horském městě, které má asi šest tisíc obyvatel. Jsou zde dvě základní školy a jedna alternativní škola Montessori. Program probíhal na základní škole, kterou navštěvuje 350 žáků. Tato základní škola byla dříve školou se sportovní specializací, se zaměřením na běžecké lyžování. I když je nyní „školou zdravého životního stylu“, je stále považována za školu vhodnou pro sportovce.

První stupeň této základní školy navštěvuje 175 žáků. Výtvarný program byl realizován ve třech prvních třídách. Mezi výzkumné soubory řadíme žáky těchto jednotlivých tříd, kteří daný program absolvovali. Dále sem patří učitelé, kteří byli s programem seznámeni, vyzkoušeli ho a kteří se účastnili strukturovaného rozhovoru. Jedná se o tři pedagogy, kteří učí v těchto zmíněných prvních třídách.

Respondenti strukturovaného rozhovoru

Učitel A

Učitelka A – věk: 57 let, délka praxe: 35 let

Paní učitelka učí v prvním ročníku již po dvanácté. Vždy vede děti od 1. do 3. třídy. Vystudovala obor učitelství pro 1. stupeň se specializací tělesná výchova. Má za sebou dlouhou praxi, mnoho zkušeností a věnuje se tvorbě a vydávání pomůcek pro děti na prvním stupni. Mezi pomůcky, které se osvědčily v její dlouholeté praxi, patří také písanky se speciálními linkami a motivačními obrázky.

Učitel B

Učitelka B – věk: 51 let, délka praxe: 25 let.

Paní učitelka má první třídu podruhé. Dlouho učila na malotřídce na vesnici, na této základní škole učí pátý rok. V rámci celoživotního vzdělávání vystudovala obor učitelství pro 1. stupeň se specializací hudební výchova.

Učitel C

Učitelka C – věk: 48 let, délka praxe: 22 let.

Paní učitelka má první třídu potřetí. Učila na velké škole ve velkoměstě, na vesnické škole a tato základní škola je její třetí působiště. Učí zde šest let. Vystudovala obor učitelství pro 1. stupeň se specializací hudební výchova. Vede kroužek atletiky pro žáky prvního stupně.

Respondenti anketního šetření

Třída A

Tato skupina žáků je v prvním ročníku. Skládá se z 25 žáků, z toho je zde 13 dívek a 12 chlapců. Jedná se o počtem obvyklý kolektiv. Ve třídě zatím nejsou žádné děti se speciálními vzdělávacími potřebami. Tuto třídu lze označit jako formující se kolektiv, protože se jedná o začátek první třídy. Kolektiv žáků byl velmi pozitivní, aktivní, žáci byli zvědaví, měli chuť se učit, dozvídat se nové informace, nebáli se na cokoliv zeptat. Panovala zde přátelská atmosféra.

Třída B

Tato skupina žáků je také v prvním ročníku, tvoří ji 23 žáků. Ve třídě je 16 dívek a 7 chlapců. Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami ve třídě zatím nejsou. Jedná se o počtem obvyklý kolektiv, ve kterém ale převažují dívky. Tuto třídu lze označit za formující se kolektiv na začátku první třídy, již nyní je dominantní dívčí část třídy.

Třída C

Tato skupina žáků je také v prvním ročníku. Skládá se z 25 žáků, z toho je 13 chlapců a 12 dívek. Jedná se o počtem obvyklý kolektiv, ve kterém je jeden žák se speciálními vzdělávacími potřebami v oblasti logopedie. Kolektiv třídy se teprve formuje. Žáci se k sobě chovají hezky, při práci jsou pečliví, snaživí, aktivní, mají zájem o práci.

6. Ověření programu

Vyhodnocení programu bylo uskutečněno na základě metod strukturovaného rozhovoru a ankety. Šetření ověřuje využití výtvarného programu v praxi při výuce na 1. stupni základní školy, konkrétně v hodinách výtvarné výchovy na začátku první třídy.

6.1. Výsledky strukturovaného rozhovoru

Strukturovaný rozhovor obsahoval sedm níže uvedených otázek. Jsou zde předloženy i výsledky strukturovaného rozhovoru a jejich shrnutí. Na otázky odpovídaly tři učitelky, které daný program realizovaly. S každou paní učitelkou byl krátký strukturovaný rozhovor realizován šest krát, tedy po každé výtvarné lekci. Při posledním setkání učitelky zhodnotily také program jako celek. Otázky obecně směřovaly ke stanovení kvality programu, tedy k ověření naplnění cílů a obsahu celého výtvarného programu.

Otázka 1: Byly informace v metodickém listu srozumitelné a přehledné?

Učitelky A, B, C se celkově shodly, že metodické listy jsou srozumitelné a přehledné. Metodické listy hodnotily jako odpovídající přípravu, podle které mohou výtvarnou lekci realizovat. Všem uvedeným informacím rozuměly, žádná z nich nepotřebovala dovysvětlit nejasnosti.

Otázka 2: Směřovaly jednotlivé aktivity k předem vytyčeným cílům?

Učitelky A, B, C se celkově shodly, že motivace žáků byla výborná a stanovené cíle byly dodrženy. Pouze v jednom případě nebyly všechny cíle splněny u všech žáků. Byla potřeba dopomoc učitele nebo asistentky pedagoga.

Otázka 3: Byl obsah lekcí přiměřený věku žáků a jejich dovednostem?

Učitelky A, B, C se celkově shodly, že obsah lekcí byl přiměřený věku žáků a jejich dovednostem. Ocenily, že v přípravě na vyučovací hodinu byly informace o činnostech, které by mohly být obtížnější. Mohly tak s případnými problémy počítat a předem se na ně připravit, představit si konkrétní výtvarnou činnost se žáky ve své třídě a zvážit možná úskalí.

Otázka 4: Jak hodnotíte časové rozvržení jednotlivých lekcí?

Učitelky A, B, C se shodly, že časové naplánování jednotlivých lekcí bylo dobře navrženo a při realizaci dodrženo. Jedna lekce byla naplánována na 90 minut, tedy dvě vyučovací hodiny. Všechny tři učitelky zmínily, že se často při své výuce neřídí klasickým školním zvonkem a rády pracují v blocích, které si upravují podle potřeby.

Otázka 5: Která aktivita podle vás zaujala žáky nejvíce?

Paní učitelky A a B se shodly, že žáky v jejich třídách nejvíce bavila lekce „Můj vzorník“. A paní učitelka C označila lekci „Co to kouká z vody?“ a lekci „Podzimní paleta“ za hodiny, které žáky nejvíce zaujaly.

V lekci „Můj vzorník“ obě paní učitelky A a B řekly, že žáky zaujala tvorba přírodních štětců jako netradiční aktivita, se kterou se ještě nikdy nesečkali. Pracovat s přírodninami bylo pro žáky příjemné. Paní učitelka B měla možnost vyzkoušet tuto lekci podle doporučení venku, dětem se tvoření venku velmi líbilo.

V lekci „Co to kouká z vody?“ podle paní učitelky C mohli žáci ztvárnit vodní hladinu podle svých pocitů a mohli zapojit svou fantazii, když vymýšleli, co je pod hladinou skryto.

Při lekci „Podzimní paleta“ paní učitelka C ocenila motivaci formou hry s překvapením a skutečné přírodniny, které si žáci mohli osahat. Žáci pak s velkou chutí pracovali a snažili se. Paní učitelka C tento námět následně využila v hodině českého jazyka a do obrázku si žáci dopsali slabiky k jednotlivým obrázkům.

Otázka 6: Které aktivity byly z vašeho pohledu problémové?

Všechny paní učitelky A, B, C se shodly, že žádné aktivity problémové nebyly. Líbily se jim poznámky v metodických listech, které upozorňovaly na možná úskalí a díky tomu se všem případným problémům vyhnuly. Paní učitelky A, B, C se shodly, že při výtvarných aktivitách je nutné dodržovat určitá pravidla a při práci postupovat podle instrukcí, názorného návodu.

Otázka 7: Doplnili byste nějaké informace do metodických listů?

Všechny paní učitelky A, B a C se shodly, že metodické listy byly vypracovány přehledně, srozumitelně a žádné informace jim tam nechyběly. Paní učitelka A podotkla, že by jí stačila i stručnější příprava v bodech. Vzápětí ale dodala, že ona je už dlouho v praxi. Mladá začínající paní učitelka by naopak podrobný metodický list uvítala. Paní

učitelka B navrhla metodické listy doplnit obrazovou částí, aby bylo vidět, jak má výsledná práce vypadat. Paní učitelce C naopak chybějící obrazová část vyhovovala, protože ani ona, ani žáci, nebyli dopředu ovlivněni žádnou vzorovou prací. Podle paní učitelky C tak děti nejlépe rozvíjejí svou fantazii a představivost.

6.2. Výsledky ankety

Anketa pro žáky byla předkládána žákům vždy po každé jednotlivé lekci. Obsahovala pouze tři obrázky smajlíků. Tento jednoduchý způsob zpětné vazby byl zvolen kvůli lepšímu porozumění a snadnějšímu vyplnění pro žáky prvních ročníků.

Anketa obsahovala tři obrázky smajlíků, jak již bylo zmíněno. Jeden je zamračený, smutný. Druhý je neutrální a třetí smajlík usměvavý. Žáci měli za úkol vybarvit toho smajlíka, který vystihuje jejich práci. Hodnotili, jak se jim téma líbilo, jestli rozuměli zadání, jak se jim práce dařila, a především spokojenost se svým dílem. Na konci každé lekce si žáci vždy prohlédli všechna hotová díla a už zde probíhala vzájemná reflexe žáků. Poté následovalo vyplněné anketních lístků s případnou další ústní reflexí.

6.2.1. Výsledky šetření dle jednotlivých příprav

Celkem se výtvarného programu zúčastnilo 73 žáků, z toho 41 dívek a 32 chlapců. Na některých lekcích někteří žáci nebyli přítomni z důvodu nemoci. Hodnocení přípravy č. 1 – Co to kouká z vody provedlo dohromady 70 žáků, tedy 40 dívek a 30 chlapců. Výsledky těchto anket jsou shrnuty v tabulce č. 1.

Tabulka 1: Hodnocení 1. přípravy

1. Co to kouká v vody?						
Třída	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců			
A	25	13	12	25 (13 d., 12 ch.)	0	0
B	22	16	6	20 (14 d., 6 ch.)	2 (2 d.)	0
C	23	11	12	23 (11 d., 12 ch.)	0	0

Tato aktivita byla pro většinu žáků ve všech třech třídách zajímavá a zábavná. Pouze 2 žáci ze třídy B vybarvili na anketním lístečku prostředního, neutrálního smajlíka. Po vyplnění ankety následovala ještě ústní rozprava s žáky. Tyto dvě dívky nezvolily nejlepšího smajlíka, protože neměly žádný nápad, co by pod vodou mohlo být, dlouho přemýšlely. Naopak ostatní žáci byli za tuto volnost rádi. Byli nadšení, že mohli vymyslet cokoliv podle své fantazie, ne nic předem zadaného.

Druhou anketu k přípravě č. 2 – Můj vzorník vybarvilo celkem 73 žáků. Z toho bylo 41 dívek a 32 chlapců. Výsledky anket jsou uvedeny v tabulce č. 2.

Tabulka 2: Hodnocení 2. přípravy

2. Můj vzorník						
Třída	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců			
A	25	13	12	25 (13 d., 12 ch.)	0	0
B	23	16	7	23 (16 d., 7 ch.)	0	0
C	25	12	13	25 (12 d., 13 ch.)	0	0

Tuto aktivitu ohodnotili všichni žáci tím nejlepším, usměvavým smajlíkem. Žádný žák ji neohodnotil záporně. Podle reakcí dětí byla tato lekce nejzajímavější a nejméně tradiční a rutinní, a to ve všech třídách A, B i C.

Třetí hodinu, lekci č. 3 – Kaleidoskop hodnotilo dohromady 67 žáků, z toho 36 dívek a 31 chlapců. Výsledky těchto anket jsou shrnuty v tabulce č. 3.

Tabulka 3: Hodnocení 3. přípravy

3. Kaleidoskop						
Třída	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců			
A	22	10	12	21 (10 d., 11 ch.)	1 (1 ch.)	0
B	22	16	6	22 (16 d., 6 ch.)	0	0
C	23	10	13	22 (10 d., 12 ch.)	1 (1 ch.)	0

Tato aktivita vyšla nejlépe ve třídě B. Ve třídách A i C se našel vždy 1 žák, který tuto aktivitu neohodnotil tím nejlepším smajlíkem. Dva chlapci si představovali složitý vzor, který se jim ale z drobných luštěnin a přírodnin nepodařilo vytvořit podle této představy. Nepracovali jen špetkovým úchopem, proto se jim často nepodařilo umístit luštěniny na předem vybrané místo a když je chtěli odstranit, poničili si už hotovou práci. Oba žáci řekli, že je práce proto nebavila a nebyli trpěliví.

Většinu žáků překvapilo, že výsledná práce nebude trvalá, že se přírodniny a luštěniny zase roztřídí a uloží. Toto zjištění ale neovlivnilo hodnocení aktivity. Naopak někteří žáci přišli na to, že budou moci materiál znovu použít při dalších aktivitách.

Další ankety k přípravě č. 4 – Podzimní paleta se zúčastnilo celkem 71 žáků, z toho dohromady 39 dívek a 32 chlapců. Výsledky anket jsou uvedeny v tabulce č. 4.

Tabulka 4: Hodnocení 4. přípravy

4. Podzimní paleta						
Třída	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců			
A	24	12	12	24 (12 d., 12 ch.)	0	0
B	22	15	7	22 (15 d., 7 ch.)	0	0
C	25	12	13	25 (12 d., 13 ch.)	0	0

Tuto aktivitu ohodnotili všichni žáci tím nejlepším smajlíkem. Tato technika byla pro žáky známá, bavila je, dobře ji ovládali.

Další obrazovou anketu k přípravě č. 5 – Podzim větrník vyplnilo celkem 72 žáků. Tedy dohromady 40 dívek a 32 chlapců. Výsledky jsou shrnuty v tabulce č. 5.

Tabulka 5: Hodnocení 5. přípravy

5. Podzim větrník						
Třída	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců			
A	25	13	12	24 (13 d., 11 ch.)	1 (1 ch.)	0
B	23	16	7	20 (15 d., 5 ch.)	3 (1 d., 2 ch.)	0
C	24	11	13	22 (10 d., 12 ch.)	2 (1 d., 1 ch.)	0

Malbu vodovými barvami žáci zvládali podle instrukcí bez problémů. Někteří žáci měli obtíže s přesným stříháním a se skládáním papíru.

Zpětnou vazbu k poslední lekci č. 6 - Pavučiny provedlo celkem 73 žáků. Z toho 41 dívek a 32 chlapců. Výsledky těchto anket jsou uvedeny v tabulce č. 6.

Tabulka 6: Hodnocení 6. přípravy

6. Pavučiny						
Třída	Počet žáků	Počet dívek	Počet chlapců			
A	25	13	12	24 (13 d., 11 ch.)	1 (1 ch.)	0
B	23	16	7	20 (16 d., 4 ch.)	2 (2 ch.)	1 (1 ch.)
C	25	12	13	23 (11 d., 12 ch.)	2 (1 d., 1 ch.)	0

Tato lekce děti prověřila hned na začátku, protože měly uvázat uzel, což bylo pro mnohé obtížné. Většina žáků bez problémů zvládla následné provlékání vlny, ale pro některé byla technika provlékání obtížná. Ačkoliv všichni žáci svou pavučinu během lekce udělali, byla tato aktivita dětmi hodnocena nejhůře.

6.2.2. Komentář k výsledkům jednotlivých příprav

Ve třídě A žáci kladně hodnotili všechny aktivity. Jeden neutrální smajlík se objevil ve třetí lekci, která se zaměřovala na vytváření obrazců z luštěnin. Jedno neutrální hodnocení bylo také u páté lekce při skládání větrníku a u šesté lekce při provlékání pavučin. Ve všech případech neutrální hodnocení vybarvil chlapec. Zároveň se ukázalo, že třída A byla s programem nejvíce spokojená a žáci pracovali pečlivě, podle instrukcí. Můžeme se domnívat, že je to zásluha zkušené paní učitelky, která se svou třídu dobře

pracuje. Již během prvního měsíce mají žáci nastavené pracovní návyky, dovedou poslouchat zadání a pracují s chutí a nadšením.

Ve třídě B se ukázalo, že žáky zaujaly lekce č. 2, č. 3 a č. 4., které získaly pouze kladnou zpětnou vazbu. Dvě neutrální hodnocení se objevila při první lekci, protože dívky nevěděly, co mají nakreslit pod vodní hladinu, bez návodu byly bezradné. Tři neutrální hodnocení byla u páté lekce při skládání větrníku a dvě u šesté lekce při provlékání pavučin. Počet dívek a chlapců, kteří vybarvili neutrální hodnocení, byl vyrovnaný. Ve třídě B se také objevil jediný vybarvený zamračený smajlík u šesté lekce. Na základě ústní reflexe lze říci, že výtvarné techniky žákům nedělaly obtíže. Ty nastaly při nadstavbové části u manuálních činností, jako bylo stříhání a skládání papíru u tvorby větrníku u páté lekce a při vázání uzlíku a pravidelném proplétání vlny u pavučin při šesté lekci. Velkou roli zde hrála trpělivost dítěte, jeho zručnost a vytrvalost při práci a schopnost překonávat nezdary. Třída B během výtvarného programu překonávala nejvíce obtíží.

Ve třídě C vyšlo najevo, že se žákům líbily lekce č. 1, č. 2, č. 4, které byly ohodnoceny pouze usměvavými smajlíky. U třetí lekce při práci s luštěninami se objevil jeden neutrální smajlík a dvě neutrální hodnocení byla u páté lekce při skládání větrníku a u šesté lekce při provlékání pavučin. Takto hodnotila vždy jedna dívka a jeden chlapec. Na základě ústní reflexe a pozorování lze vyvodit, že výtvarnou část všech lekcí žáci zvládali bez obtíží. Ty nastaly při nadstavbové části u manuálních činností, jako bylo přesné stříhání a skládání papíru, vázání uzlíku a pravidelnosti při provlékání vlny, což jsou činnosti, které vyžadují určitou zručnost a trpělivost. Celkové hodnocení výtvarného programu třídou C bylo kladné.

6.2.3. Souhrnné výsledky ankety

Následující tabulka je shrnutím hodnocení příprav všemi třídami.

Tabulka 7: Hodnocení výtvarného programu

Celkové hodnocení výtvarného programu žáky			
Příprava			
1.	68 (38 d., 30 ch.)	2 (2 d.)	
2.	73 (41 d., 32 ch.)		
3.	65 (36 d., 29 ch.)	2 (2 ch.)	
4.	71 (39 d., 32 ch.)		
5.	66 (38 d., 28 ch.)	6 (2 d., 4 ch.)	
6.	67 (40 d., 27 ch.)	5 (1 d., 4 ch.)	1 (1 ch.)

Celkové hodnocení výtvarného programu žáky dopadlo velmi kladně. Velká část žáků zvolila ve většině případů usměvavého smajlíka. Nejlépe hodnocené aktivity byly lekce č. 2 Můj vzorník a lekce č. 4 Podzimní paleta, u kterých bylo hodnocení pouze kladné. Tyto lekce se věnovaly tvoření přírodních štětců a kreslení voskovkami krouživým pohybem. Největší úspěch podle názorů dětí po jednotlivých lekcích měla především tvorba z přírodnin. V celkovém hodnocení vyšlo najevo, že více spokojené s programem byly dívky.

Nejníže hodnocená byla poslední aktivita č. 6 Pavučiny, která se věnovala proplétání vlny. Tato aktivita byla pro mnohé žáky obtížná, což vyplynulo z ústní reflexe. Obtížné pro žáky bylo uvázat uzlík, svazovat vlnu a dodržet určitou pravidelnost při proplétání. Proto někteří žáci vybarvili v anketě neutrálního, v jednom případě zamračeného smajlíka.

6.3. Diskuze k realizaci

V této kapitole se budu věnovat reflexím jednotlivých hodin, které jsem v jednotlivých třídách A, B a C postupně vyzkoušela. V každé třídě jsem osobně ověřila dvě různé lekce ze svého výtvarného programu. V této kapitole uvádím své postřehy, interakce se žáky

Příprava č. 1: Co to kouká z vody?

Žáci zadání této aktivity bez problému porozuměli. Samotné téma bylo dobře zvoleno a motivace byla dle mého názoru také přiměřená. Žáky tato hodina velmi zaujala, především proto, že pro ně byla první z celého programu.

Dětem se líbilo téma vody, bylo jim blízké. Žáci s nadšením kreslili vlnky ve vzduchu, a především je zaujalo kreslení vln mokrou houbou na tabuli. Žáci byli překvapeni, když jsem jim řekla, aby se k malování postavili, bylo to pro ně něco nového. Udivilo mě, že malování ve stoje bylo pro žáky neobvyklé, předpokládala jsem, že ve stoje malovali už v mateřské škole. Právě tam by měli rozvíjet zejména hrubou motoriku, pohyby celou paží, pohyby na uvolnění ramenního kloubu.

Žáky také těšilo, že mohli libovolně volit a střídat různě barevné a velké vlnky, podle svého přání, svých pocitů. Byla jsem ráda, že se před dětmi postupně objevovaly různé hladiny, od klidných průzračných po hladiny moře v bouři. Ve výtvarné výchově je důležité nechat žákům volnou ruku, nechat rozvíjet jejich fantazii. Vysvětlit jim, že nic není špatné, každý můžeme mít jinou podobu téže věci.

Děti bavilo vymýšlet, co se bude v jejich vodě skrývat. Nejvíce se objevovaly různé rybky, řasy, hvězdice, mořští ježci, koníci, ale i vraky lodí, nebo truhly s pokladem. Při této činnosti jsem chtěla dát prostor neomezené dětské fantazii. Setkala jsem se ale i s dětmi, které bez návodu byly bezradné a nevěděly, co by měly kreslit a své dílo tak doplnit. Zkoušela jsem jim poradit návodnými otázkami, a nakonec všechny děti měly pod svou hladinou něco ukryto.

V jedné třídě jsem s žáky místo libovolného dokreslování věcí, které se skrývají pod hladinou, vyzkoušela skládání velryb z barevných papírů podle mých instrukcí. Ukázky těchto prací jsou uvedeny na obrázku č. 10. Skládání velryb z papíru bylo pro žáky náročnější, proto jsem do samotné přípravy zvolila dokreslování podle fantazie. Pro případné zájemce je návod na skládání velryby uveden na obrázku č. 7.

Příprava č. 2: Můj vzorník

Tuto lekci jsem s žáky ověřila ve třídě. Doporučuji, pokud je možnost, realizovat tuto aktivitu venku, kde si žáci přírodniny nasbírají a následně s nimi tvoří. Odpadne uklízení třídy a riziko, že se uvnitř něco zašpiní.

Žáci zadání této aktivity rychle porozuměli a byli hned od začátku nadšeni. Motivace k této hodině byla dle mého názoru přiměřená. Když jsem se dětí ptala, čím vším se dá kreslit a malovat, překvapily mě, že hned začaly vyjmenovávat barvy, jako například borůvky, cihly, krev, ale také nástroje, například peří a klacíky. Tím mi vlastně na můj úvod hodiny úplně nahrály a hned jsem jim mohla představit, čemu se budeme věnovat.

Vhodně jsem zvolila, že si žáci chodili přírodniny vybírat postupně, ne všichni najednou. Samotná tvorba štětců žáky bavila, každý se snažil mít svůj jiný, originální štětec. Někteří žáci si zvládli přírodniny ke klacíku přivázat sami, některým bylo potřeba pomoci. Ve většině případů si poradili.

Nejvíce jsem se obávala samotné kresby tuší, jelikož jsme byli ve třídě a nechtěla jsem udělat velký nepořádek. Každému na lavici jsem dala na ubrus ještě alespoň dvoje noviny a dohlédla jsem, aby každý měl pracovní oblečení. Kalíšky s tuší jsem dávala dětem do dvojic do lavice a nalila jsem opravdu jen maličko tuše, aby se zmenšilo riziko vylití. Je důležité žáky upozornit, aby byli při tvorbě opatrní a necákali, se špinavým štětcem po třídě nechodili. Nikdo tuš ani v jedné ze tříd nevytlil, ani nic nezašpinil a nezastříkal.

Děti byly z tvorby nadšené, mnohé říkaly, jak se jim to líbí, a že si takový štětec vyrobí s mamkou doma. Myslím si, že tato aktivita žáky zaujala, protože jsme tvořili z přírodních materiálů a nikdy předtím se s ničím takovým nesetkali.

Jedna paní učitelka vyzkoušela tuto výtvarnou aktivitu venku a byla velmi spokojená s netradiční hodinou výtvarné výchovy. Já sama jsem přírodní štětce vyzkoušela se staršími dětmi na výtvarném táboře. Štětce jsme namáčeli do naředěných temperových barev a malovali rozkvetlou louku. Potvrdilo se mi, že práce venku je pro děti příjemná, netradiční, nabízí mnoho možností.

Dva chlapci mě překvapili tím, že své vyrobené štětce při ověřování otočili vzhůru nohama a kreslili koncem násady štětce.

Velmi mě potěšila dodatečná zpětná vazba paní učitelky ze třídy A, která využila kartičky, které žáci tuší přírodním štětcem namalovali, k další výtvarné tvorbě, na těla čertů, jejichž ukázky následují na obrázku č. 26.

Obrázek. 26: Ukázka dalšího využití kartiček realizované ve výtvarné výchově

Příprava č. 3: Kaleidoskop

Motivace této lekce byla podle mého názoru vhodně zvolena. Překvapilo mě, že téměř nikdo nevěděl, jak se předmět, který jsem přinesla, nazývá. Krasohled neboli kaleidoskop žáky velmi zaujal a se zájmem si ho všichni postupně vyzkoušeli. Hodně dětí by si přálo takový kaleidoskop mít. Když jsem jim řekla, že ho umím taky vyrobit, hned se chtěly pustit do práce. Domluvily jsme se s paní učitelkou, že s dětmi kaleidoskopy vyrobíme při jiné vhodné příležitosti.

Příjemným překvapením pro mne bylo, že žáci uměli pojmenovat všechny luštěniny. Z nich pak skládali obličej, smajlíky, květinové vzory, různé ornamenty, někteří zaplnili celou plochu talířku. Velmi je zaujala práce se zrcátkem, odrážení jejich výtvorů v různých úhlech. Nejdříve nevěděli, jak mají zrcátko nastavit, aby si v něm mohli svůj obrázek prohlédnout.

Děti překvapilo, že jsme obrazec vytvořili, prohlédli si ho, vyzkoušeli si odraz v zrcátku a následně jsme zase všechno složili. Bylo pro ně nezvyklé nemít z hodiny hotovou práci, kterou si pověsí na nástěnku. Mezi dětmi probíhala vzájemná interakce, všichni chtěli své dílo ukázat ostatním a chtěli, abych si vše nafotila.

Příprava č. 4: Podzimní paleta

Téma podzimu děti zaujalo. Líbilo se jim, když jsem postupně vyndávala věci z košíku na koberec. Okamžitě odhalily, co bude tématem naší hodiny. Líbila se jim také aktivita na zapamatování si podzimních plodů a doplňovaly další věci, které s podzimem souvisí. S vystřížením oválu, kterého jsem se trochu obávala, neměli žáci problém.

Žáky bavilo kreslení rukama ve vzduchu. Po této živé aktivitě kreslili s nadšením, a velmi pečlivě podzimní plody dle své fantazie, používali různé barvy, znázorňovali rozličné tvary a velikosti plodů.

Některé velmi pečlivé děti zpočátku nepochopily zadání a namísto opakovaného kroužení začaly podzimní plody vybarvovat. Protože jsem procházela třídu při práci, děti jsem brzy správně navedla. Aktivita trvala kratší dobu, než bylo vymezeno. Paní učitelka následně tyto výtvary použila na procvičení psaní písmen a slabik. K jablíčkům žáci napsali slabiku JA, ke kaštanům KA a tak dále.

Obrázek. 27: Ukázka dalšího využití připsáním slabik

Příprava č. 5: Podzim větrník

Zadání žáci pochopili. Motivace byla přiměřená, téma větru žáky zaujalo. K tomu přispěla také básnička s pohybem a kývání se ve větru jako hadrový panák. Výtvarná práce nám trvala kratší dobu, než jakou jsem původně vymezila. V průběhu hodiny jsme si proto ještě několikrát přečítali již známou básničku, abychom vyplnili čas, když byl někdo dříve hotový a také jsme se protáhli.

Výroba větrníků pro některé žáky nebyla jednoduchá. Některým se nedařilo vyrobit z obdélníkového papíru čtverec, neuměli papír přesně přehnout a následně rovně vystříhnout. Bylo potřeba dohlédnout, aby nikdo nerozstříhal strany čtverce

až doprostřed. A konečně bylo nutné třídu projít a ujistit žáky, že překládají strany správně do středu a pomoci jim připevnit připínáček ke korku. Děti velmi bavilo zatloukání připínáčků kladívkem. Bylo to pro ně netradiční.

Při této lekci byly mezi dětmi velké rozdíly. Některé děti pracovaly samostatně podle instrukcí, jiné potřebovaly jen ujištění, že postupují dobře, a několik dětí mělo potíže se stříháním a ohýbáním papíru, který stříhaly nebo přehýbaly na nesprávných místech. Nedovedly si jednotlivé kroky předem představit.

Příprava č. 6: Pavučiny

Při úvodní motivační hře na pavoučky si žáci procvičili házení a chytání klubíčka. Vzniklou pavučinu jsme nechali položenou na zemi. Následovalo prstové cvičení a potom jsem žákům na velkém modelu předvedla, jak budou postupovat při tvorbě jejich pavučiny.

Zadání žáci pochopili. Vzápětí se objevil první problém, se kterým jsem nepočítala. Tvorba pavučiny začíná uvázáním jednoduchého uzlíku, který k mému překvapení většina dětí neuměla uvázat. S tím jsem nepočítala, předpokládala jsem, že v první třídě si děti již umí zavázat tkaničky. Na začátku jsme s paní učitelkou byly zaměstnány zavazováním uzlíků. Bylo nutné také pravidelně procházet třídou a kontrolovat správný postup při proplétání. Protože děti chtěly mít pavučiny barevné, bylo nutné dvě vlny uzlíkem svázat k sobě. S paní učitelkou jsme stály před stejným problémem.

Pletení žáky bavilo, někteří postup již znali, uměli udělat uzlík a pomáhali ostatním. Někteří žáci si stihli uplést i dvě pavučiny. Mnozí také říkali, že si další pavučinu upletou i doma. Paní učitelce i mně se velmi líbilo, že žáci, kteří měli práci hotovou, bez pobízení sami šli ke spolužákům, kterým se nedařilo vázání uzlíku nebo provlékání, a pomáhali jim. Našli se také žáci, kterým se práce stále nedařila a chtěli, aby ji za ně druzí udělali. Tady jsme se s paní učitelkou snažily, aby žák dokončil svou práci sám.

Tato lekce byla pro žáky i pro mě nejnáročnější.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala výtvarnou výchovou na prvním stupni a rozvojem grafomotoriky. Předmětem mé práce byl rozvoj jemné a hrubé motoriky a jeho realizace zařazením do hodin výtvarné výchovy. Proto jsem sestavila výtvarný program se zaměřením na rozvoj jemné a hrubé motoriky.

Teoretická část je rozdělena do dvou stěžejních kapitol. První část se věnuje výtvarné výchově na prvním stupni. Vysvětluje vývoj dětské kresby, zařazení výtvarné výchovy v RVP ZV a základní výtvarné techniky, zejména kresbu a malbu. Na tyto kapitoly navazuje kapitola, která se zabývá grafomotorikou a jejím rozvojem v předškolním věku a v přípravném období na počátku školní docházky.

Pro praktickou část diplomové práce byly stanoveny dva cíle. Prvním cílem bylo vytvoření výtvarného programu, který bude zaměřen na rozvoj hrubé a jemné motoriky v přípravném období 1. ročníku základní školy.

První cíl byl naplněn sestavením tohoto výtvarného programu. U sestavování jednotlivých lekcí jsem postupovala od rozvoje hrubé motoriky, velkých pohybů ramenního kloubu a uvolňování paže, po rozvoj jemné motoriky, s procvičováním prstů, špetkového úchopu. Z výtvarných technik jsem volila techniky netradiční i dobře známé, mým cílem byla pestrost. Proto výtvarný program obsahuje malbu vodovými barvami, kresbu voskovkami, kresbu tuší, práci s přírodninami, s papírem, vlnou, zrcátkem apod.

Druhý cíl měl ověřit tento program v praxi v prvním ročníku na 1. stupni ZŠ. Jednotlivé lekce programu byly realizovány na vybrané základní škole ve třech prvních ročnících v přípravném období. Program byl zaměřen na rozvoj nejprve hrubé a následně jemné motoriky, které jsou součástí grafomotoriky a přípravy na psaní. Pro vyhodnocení programu jsem zvolila metodu strukturovaného rozhovoru a anketu. Jednotlivé odpovědi jsem zpracovala a získala tak podklady pro vyhodnocení.

K cíli č. 2 byly formulovány tři výzkumné otázky.

1) Jsou zvolené výtvarné techniky pro věkovou skupinu přiměřené, nebo je potřeba úprava programu?

Zvolené výtvarné techniky v průběhu výtvarného programu byly vybrány vhodně. Jednotlivé techniky byly přiměřené věku a dovednostem žáků. Zároveň byly pestré, netradiční, v některých případech pro žáky neznámé. Zvolené výtvarné techniky byly

navrženy také s ohledem na jejich náročnost, postupovala jsem od nejjednodušších k těm složitějším.

2) Vedou jednotlivé aktivity v jednotlivých přípravách k naplnění vytyčených cílů v dané přípravě?

Jednotlivé aktivity vedou k naplnění vytyčených cílů v daných přípravách. Cíl byl volen vždy vhodně a v jednotlivých hodinách byl také naplněn.

3) Které aktivity žáky nejvíce zaujaly, byly nejzajímavější?

Žáky zaujala nejvíce tvorba vlastních štětců z přírodnin a následné ověření jejich funkčnosti. Tato aktivita byla pro všechny žáky neznámá, zajímavá a zábavná. Žáci si sami vyrobili funkční nástroj a pak jej použili k další činnosti. Štětec, který si žák sám vyrobí, má jinou hodnotu než ten koupený.

Další nejlépe hodnocenou aktivitou byla kresba ovoce a podzimních plodin voskovkou. V tomto případě to byla technika pro všechny žáky známá a poměrně jednoduchá. Také důvěrná znalost má svou hodnotu.

Díky diplomové práci jsem si rozšířila znalosti v oboru výtvarné výchovy. Nejvíce zkušeností a postřehů jsem získala při samotné realizaci jednotlivých lekcí. Své postřehy a dojmy jsem mohla porovnat s postřehy a zkušenostmi prvostupňových učitelek.

Výtvarný program, který má být vytvořen pro děti, musí být s dětmi také vyzkoušen a ověřen, protože děti jsou nevyzpytatelnou neznámou. Jsou upřímné a vy poznáte, jestli jste je zaujali. Pro mě osobně byla dětská bezprostřednost a fantazie při hodinách výtvarné výchovy velmi důležitá, mohla jsem nahlédnout do dětského světa.

Věřím, že má diplomová práce osloví i další paní učitelky. Byla bych ráda, kdyby se tento výtvarný program využíval a byl prvostupňovým učitelkám užitečný a motivační. Tato práce by měla rodiče, pedagogy z mateřské i základní školy inspirovat, podporovat tím dětskou tvořivost, zájem experimentovat, a přitom v neposlední řadě rozvíjet i jemnou a hrubou motoriku.

Seznam použitých zdrojů

- Bednářová, J. & Šmardová, V., 2011. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*, Brno: Computer Press.
- Bednářová, J. & Šmardová, V., 2007. *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*, Brno: Computer Press.
- Bednářová, J. & Šmardová, V., 2010. *Školní zralost: co by mělo umět dítě před vstupem do školy*, Brno: Computer Press.
- Doležalová, J., 2010. *Rozvoj grafomotoriky v projektech*. Praha: Portál.
- Dvořák, J., 2001. *Logopedický slovník*. 2.vyd., Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum.
- Fasnerová, M., 2018. *Prvopočáteční čtení a psaní*, Praha: Grada.
- Hartl, P., 2000. *Psychologický slovník*, Praha: Portál.
- Hejný, J., 1990. *Kresba, malba, grafika: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ*, Olomouc: Univerzita Palackého.
- Johnová, J., 2019. *Výzkumná sonda do stavu grafomotorické přípravy dětí předškolního věku. Gramotnost, pregramotnost, vzdělávání, vol. 3, no.*
- Kavčáková, A., Maliva, J., 1994. *Úvod do výtvarné výchovy*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Lada, J. & Novotný, P., 1999. *Lidová říkadla*, Liberec: Dialog.
- Mlčáková, R., 2009. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Praha: Grada.
- MŠMT. 2021. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha, Česká republika: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2021. [vid. 16. 2. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/56005/>
- Národní pedagogický institut České republiky - *Pedagogický lexikon - Grafomotorika* [online]. [vid. 15. 1. 2023]. Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogický_lexikon/G/Grafomotorika/.
- Nedvědová, Z. & Zatloukalová, I., 2000. *Výtvarná tvorba*, Olomouc: Rubico.
- Pavelová, Z., 2009. *Čtení a psaní*. Praha: IPPP.
- Plevová, I., 2006. *Kapitoly z vývojové psychologie*, Olomouc: Univerzita Palackého.
- Roeselová, V., 1996. *Techniky ve výtvarné výchově*, Praha: Sarah.

- Roeselová, V., 2003. *Didaktika výtvarné výchovy*, Praha: Pedagogická fakulta UK.
- Skutil, M., 2011. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*, Praha: Portál.
- Škaloudová Puchmajerová, A.L. & Valešová, H., 2003. *Úvod do didaktiky kresby a grafiky*, Liberec: Technická univerzita.
- Škaloudová Puchmajerová, A.L. & Valešová, H., 2003. *Úvod do didaktiky kresby a grafiky*, Liberec: Technická univerzita.
- Škaloudová Puchmajerová, A.L. & Valešová, H., 2008. *Úvod do didaktiky kresby 2.*, dopl. vyd., Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Škaloudová Puchmajerová, L., 2021. *Kresba v teorii a praxi*, Liberec: Technická univerzita.
- Vágnerová, M., 2017. *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*, Praha: Raabe.
- Vágnerová, M., 2005. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*, Praha: Karolinum.
- Veselá M., Simonidesová M., 2012. *Grafomotorika* [online]. [vid. 17. 1. 2023]. Dostupné z: <http://www.grafomotorika.eu/grafomotorika/>.
- Vondrová, P., 2001. *Výtvarné techniky pro děti: hry a výtvarné činnosti pro děti ve věku od 4 do 9 let*, Praha: Portál.
- Voseček, J., Hellerová, M. & Poupa, V., 1976. *Výtvarná výchova v 1. ročníku: metodický text pro učitele 1. ročníku základní školy*, Praha: SPN.